

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Diplomová práce

Plzeň 2024

Tomáš Tichý

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra veřejné správy

Diplomová práce

Sociální exkluze v ČR a EU

Předkládá: Tomáš Tichý

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Tomáš Louda, CSc.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Tomáš TICHÝ**
Osobní číslo: **R22N0030P**
Studijní program: **N0421A220001 Veřejná správa**
Téma práce: **Sociální exkluze v ČR a EU**
Zadávající katedra: **Katedra veřejné správy**

Zásady pro vypracování

1. Úvod
2. Sociální exkluze
3. Skupiny osob ohrožené sociální exkluzí
4. Strategie boje proti sociálnímu vyloučení
5. Bezdomovectví
6. Závěr

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

- HRICOVÁ, Alena. Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-613-7.
- KELLER, Jan. Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 978-80-7464-490-0.
- KELLER, Jan. Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-044-5.
- MAREK, Jakub; STRNAD, Aleš a HOTOVCOVÁ, Lucie. Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.
- MERTL, Jan. Sociální politika. 7., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2023. ISBN 978-80-7676-675-4.
- SIROVÁTKA, Tomáš, ed. Menšiny a marginalizované skupiny v České republice. Brno: Masarykova univerzita, 2002. Rubikon (Masarykova univerzita). ISBN 80-210-2791-6
- SIROVÁTKA, Tomáš, ed. Sociální vyloučení a sociální politika. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4225-7.

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Tomáš Louda, CSc.**
Katedra veřejné správy

Datum zadání diplomové práce: **31. března 2023**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2024**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. Tomáš Louda, CSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 7. února 2024

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Sociální exkluze v ČR a EU“ zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem pro vědeckou práci obvyklým.

V Plzni dne 15.3. 2024

.....

Tomáš Tichý

Rád bych využil této příležitosti a poděkoval vedoucímu mé práce JUDr. Tomáši Loudovi, CSc. za jeho vstřícnost a cenné připomínky při vedení mé diplomové práce.

Dále bych rád poděkoval mé rodině a blízkým za jejich podporu během mého studia.

Seznam zkratk

Covid-19 – Coronavirus disease 2019 (koronavirové onemocnění 2019)

ČR – Česká republika

EU – Evropská unie

Eurostat – European Statistical Office (Statistický úřad Evropské unie)

FEANTSA – Evropská federace národních organizací pracujících s bezdomovci

HDP – hrubý domácí produkt

MMR – Ministerstvo pro místní rozvoj

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

NKÚ – Nejvyšší kontrolní úřad

OSN – Organizace spojených národů

Obsah

Úvod.....	1
1 Sociální exkluze.....	2
1.1 Vymezení pojmu.....	2
1.2 Historický kontext	6
1.3 Příčiny sociální exkluze.....	11
1.4 Dimenze sociální exkluze.....	13
1.4.1 Ekonomické vyloučení	14
1.4.2 Prostorové vyloučení	15
1.4.3 Sociální vyloučení	16
1.4.4 Politické vyloučení	17
1.4.5 Kulturní vyloučení.....	17
1.4.6 Symbolické vyloučení	18
2 Skupiny osob ohrožené sociální exkluzí	20
2.1 Nezaměstnaní	21
2.2 Romové	22
2.3 Migranti	23
2.4 Senioři	24
3 Strategie boje proti sociálnímu vyloučení	26
3.1 Strategie na evropské úrovni	26
3.1.1 Lisabonská strategie	28
3.1.2 Evropa 2020	30
3.1.3 Evropský pilíř sociálních práv	32
3.2 Strategie na národní úrovni	34
3.2.1 Strategie sociálního začleňování 2021–2030	35
4 Bezdomovectví	41
4.1 Vymezení bezdomovectví.....	42

4.1.1	Typologie bezdomovectví	43
4.1.2	Formy bezdomovectví	45
4.2	Příčiny bezdomovectví	45
4.3	Bariéry v návratu do běžného života	48
4.3.1	Ztráta zaměstnání a neochota pracovat.....	48
4.3.2	Užívání návykových látek	49
4.3.3	Rozpad rodiny	50
4.3.4	Psychické a psychiatrické poruchy.....	51
4.3.5	Pobyt ve vězení	52
4.3.6	Fungování sociálního a zdravotního systému	53
4.4	Přístup státu	55
4.4.1	Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020	57
4.4.2	Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025.....	59
4.4.3	Koncepce bydlení České republiky 2021+.....	61
	Závěr	63
	Resumé	65
	Seznam použitých zdrojů.....	66

Úvod

Tématem diplomové práce je „Sociální exkluze v ČR a EU.“ Již ve své bakalářské práci jsem se zabýval problematikou spadající do oblasti sociální politiky a v tomto duchu jsem se rozhodl pokračovat i pro účely diplomové práce. K volbě tématu přispěla i jeho aktuálnost. Sociální vylučování jedinců či skupin na okraj společnosti je tématem, které ve společnosti silně rezonuje. Tento problém se totiž týká významné části společnosti, přičemž takovým členům společnosti značně komplikuje fungování a participaci na běžném životě. I proto je boj proti sociálnímu vyloučení součástí sociální politiky Evropské unie a jednotlivých členských států.

Jak dokreslují události posledních let, bojovat efektivně proti sociálnímu vyloučení představuje pro každou zemi náročný úkol. Evropa si za poslední roky prošla a prochází celou řadou krizí. Ať už jde o pandemii Covid-19, energetickou krizi nebo dopady ruské invaze na Ukrajinu, všechny tyto krize se významně podepsaly na kvalitě života evropského obyvatelstva. Složitost aktuální doby je navíc umocněna vývojem naší ekonomiky, kdy Českou republiku zastihlo snižování reálných mezd a po dlouhé době musí čelit rostoucímu podílu nezaměstnaných.

Při diskuzi o problematice sociální exkluze je třeba brát v úvahu, o jak důležitý a závažný problém se jedná. Sociální vyloučení totiž označujeme za jev multidimenzionální, což se projevuje tak, že samotný koncept sociální exkluze lze pozorovat skrze jeho jednotlivé dimenze. Sociální exkluze zasahuje do nejrůznějších oblastí lidských životů a jsou jí potenciálně ohroženy víceméně všechny sociální skupiny. K vylučování jedinců z hlavního proudu společnosti dochází v důsledku jednotlivých nerovností, které ve společnosti panují. Tyto nerovnosti spočívají především v nerovném přístupu ke zdrojům a příležitostem. Společnost je následně diferencována do jednotlivých sociálních vrstev a její nejzranitelnější články se ocitají na jejím spodu.

Cílem práce je nahlédnout na problematiku sociální exkluze z různých perspektiv. Zejména bych rád přiblížil čtenářům závažnost této problematiky a představil jim strategie, pomocí nichž se Česká republika a Evropská unie snaží sociálnímu vyloučení předcházet. V poslední části práce se pokusím čtenářům přiblížit jednotlivé aspekty problematiky bezdomovectví, neboť se domnívám, že diskuze o tomto tématu je v rámci veřejného prostoru opomíjená a není jí věnována dostatečná pozornost.

1 Sociální exkluze

1.1 Vymezení pojmu

Ačkoliv by se dalo říct, že termín sociální vyloučení (exkluze) je v dnešní společnosti hojně využíván, v odborné teorii není jednoznačně ustálen, což nám umožňuje při snaze o jeho definování jistou variabilitu. Jestliže bychom usilovali o definování pojmu, nabízí se možnost vycházet z definice, se kterou pro potřeby zpracování celoevropské zprávy o rozsahu a průběhu sociálního vyloučení přišla Rada Evropy, která jej vymezila jako:

„odraz nerovnosti jednotlivců nebo celých skupin obyvatelstva při jejich participaci na životě společnosti, přičemž tato nerovnost je výsledkem nedostatku příležitostí pro všechny, kteří mají zájem participovat na životě společnosti, a plodí jejich nemožnost spolupodílet se na tomto životě, jejich izolaci a odtržení od společnosti.“¹

Zákon o sociálních službách vymezuje pro své účely sociální vyloučení jako „vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace.“² Takovou nepříznivou situací může podle zákona být:

„oslabení nebo ztráta schopnosti z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu, pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby nebo z jiných závažných důvodů řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo sociální začlenění a ochranu před sociálním vyloučením.“³

Sociální exkluzi je třeba chápat jakožto důsledek nerovného přístupu jednotlivců nebo celých skupin obyvatelstva k pěti základním zdrojům společnosti: zaměstnání, bydlení, sociální ochrana, zdravotní péče a vzdělání. Pokud nemá osoba přístup k některému z těchto zdrojů, lze jí zařadit mezi potenciálně ohroženou sociální exkluzí. Na chudobu je nahlíženo jako na důsledek nerovného

---

¹ KOTÝNKOVÁ, Magdalena, 2000. Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti [online]. *Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity sociální studia č. 5* [cit. 2024-01-03], s. 94. Dostupné na: <https://docplayer.cz/29887369-Rozsah-a-prubeh-socialniho-vyloucení-v-ceske-spolecnosti.html>

² čl. 3, písm. f) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

³ čl. 3, písm. b) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

přístupu k rozdělovanému bohatství společnosti. Je spojována s vyloučením od materiálních zdrojů společnosti, zatímco sociální vyloučení představuje vyloučení z účasti na běžném životu společnosti. Chudoba tedy sama o sobě automaticky nepodmiňuje vznik sociální exkluze, avšak třeba dodat, že k těmto jevům v praxi ve značné míře dochází současně.⁴

Podle G. Rodgerse v sobě sociální exkluze zahrnuje diverzifikovanou oblast jevů a jako hlavním problémem vnímá skutečnost, že se vyloučení jedinci nebo vyloučené kolektivy nepodílí stejnou měrou, jako ostatní na hmotných i nehmotných zdrojích společnosti a na jejich následné distribuci a redistribuci. To u takových jedinců vede k chudobě a následné sociální či kulturní izolaci. Sociální exkluzi označuje za proces, během kterého jsou jedinci i sociální kategorie vydělovány z organizací a komunit, ze kterých je naše společnost tvořena. Tito jedinci a kolektivy jsou tak zbavováni práv a povinností, které jsou s členstvím ve společnosti spojeny.⁵

Na koncept sociálního vyloučení je možné nahlížet ve dvou různých rovinách. Na jedné straně se nám nabízí statické pojetí, které popisuje sociální vyloučení jako stav, do kterého lidé upadli v důsledku své vlastní nedostatečnosti. Reakcí na takovýto stav má být soucit ze strany společnosti. Statické pojetí předpokládá, že společnost ve své podstatě funguje správně, problémy tedy představují pouze ti, kteří byli z fungování společnosti vyřazeni. Řešením má být takové jedince do společnosti zpátky zařadit. Statické pojetí neakceptuje, že by existovalo jakési rozdělení na privilegované a diskriminované vrstvy. Společnost na základě tohoto pojetí funguje tak, že na jedné straně jsou normálně integrovaní občané a na druhé straně více či méně problémoví vyloučení.

Naopak dynamické pojetí chápe vyloučení jako určitý proces a snaží se o vysvětlení, jak takovéto vyloučení souvisí s fungováním trhu práce a obecně ekonomickým systémem. Dynamické pojetí se neomezuje pouze na řešení otázky, jak začlenit jedince zpět do společnosti, ale zabývá se také otázkou, proč vlastně společnost její členy ze společnosti vyčleňuje, a proč se tak děje ve stále vyšší míře.

---

⁴ KOTÝNKOVÁ, Magdalena, 2000. Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti [online]. *Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity sociální studia č. 5* [cit. 2024-01-03], s. 94. Dostupné na: <https://docplayer.cz/29887369-Rozsah-a-prubeh-socialniho-vyloucení-v-ceske-spolecnosti.html>

⁵ SIROVÁTKA, Tomáš (ed.). *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Rubikon (Masarykova univerzita). Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 15. ISBN 80-210-2791-6.

Na vyloučeného není pohlíženo jako na někoho, kdo se nachází vně systému. Dynamické pojetí chápe sociální vyloučení jako hrozbu, která vychází přímo ze samotné povahy společnosti, a která současně samotnou společnost ohrožuje.

Samotné rozdíly mezi statickým a dynamickým pojetím sociálního vyloučení jsou založeny na rozdílném chápání pojmového aparátu sociologie.⁶ Statické pojetí odkazuje v pojmu vyloučení na oslabení „sociálního pouta“. Podle tohoto pojetí je jakýkoliv konflikt nežádoucí, protože ohrožuje společenskou harmonii a dává dílčím zájmům vyšší pozornost před mnohem zásadnějšími zájmy celku. Oproti tomu dynamické pojetí vychází z konceptu sociálních vztahů. Tento pojem tedy obsahuje to, co lidi spojuje, ale také to, co je rozděluje a staví proti sobě. Zatímco sociální pouto se opírá o představu jednotného a harmonického celku, sociální vztahy nám umožňují analyzovat realitu, ve které existují zcela protichůdné zájmy, které mohou vyústit ve vznik sociálních konfliktů.⁷

Samotné používání konceptu sociální exkluze pak stojí na přesvědčení, že vedle vertikálních (třídních) nerovností, se v naší společnosti čím dál více objevují i nerovnosti a disproporce horizontální. Ty ohrožují naši společnost minimálně stejnou měrou, jak tomu bylo dříve u nerovností vertikálních (třídních).⁸ Britský sociolog A. Giddens o vyloučení tvrdí, že „*koncept exkluze není o zvyšování nerovností, ale o mechanismech, které vyřazují skupiny lidí z hlavního společenského proudu.*“⁹ Bylo by tedy přesnější namísto rozdělení „nahore“ a „dole“ používat spíše rozdělení „uvnitř“ a „vně“.

Sociální exkluze sloužila v minulosti jako nástroj k posilování identity různých kolektivit a současně představovala nástroj sociální kontroly v nich. Byla hrozbou pro heretiky, narušitele norem či cizince, ale současně sloužila jako nástroj pro integraci takových kolektivit. V moderní společnosti jsou tyto funkce sociální exkluze oslabené, přesto jimi do jisté míry stále oplývá. Diferenciace struktur současné společnosti spolu s existencí různých subkultur dává jednotlivcům

---

⁶ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Studie (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 169-170. ISBN 978-80-7419-044-5.

⁷ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Studie (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 170. ISBN 978-80-7419-044-5.

⁸ SIROVÁTKA, Tomáš (ed.). *Sociální vyloučení a sociální politika*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 18. ISBN 80-210-4225-7.

⁹ GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta: obnova sociální demokracie*. Myšlenky (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 2001, s. 91. ISBN 80-204-0906-8.

příležitost oscilovat mezi identitami. Ve skutečnosti tak vyčlenění z určité kolektivity nepředstavuje tak zásadní problém, protože pro takové jedince není složité připojit se k jinému společenství, které jim poskytne identitu alternativní.¹⁰

V dnešním pojetí se nahlíží na exkluzi jako na jev univerzálního významu. Ve svém textu se tomu věnuje francouzský sociolog Michel Autès, který vymezuje exkluzi do třech obecných rovin, a to z hlediska antropologie, ekonomie a sociální práce. Antropologie se zabývá zkoumáním funkcí exkludování, tedy jednotlivých praktik, objevujících se v každé společnosti. Příkladem mohou být analýzy Rene Girarda, který se zabýval zkoumáním rituálu obětování. Rituál je popisován, jakožto způsob, kterým společnost obětuje takové jedince, kteří jsou označeni za ty špatné a škodlivé. Těmi se dost často stávají cizinci, anebo ti členové společnosti, kteří se jakýmkoliv způsobem odlišují. Řešením této formy exkluze může být rozbíjení stereotypů.

Ekonomický pohled tvrdí, že problém s exkluzí má být řešen tržními způsoby. Ovšem toto řešení může být mnohdy kontraproduktivní. Rozšiřování trhu a tržní logika mohou produkovat ještě větší míru exkluze a nerovnosti. Aby došlo k vyřešení extrémní nerovnosti, která je produkována tržní logikou, požaduje se více tržní logiky, méně zásahů a regulací, což celý problém jen zhoršuje. Sociální práce pohlíží na exkluzi jako na sérii drobných individuálních příhod. Neštěstí se přihodilo těm, kteří měli zkrátka smůlu a je tedy potřeba pro ně něco udělat. Případy je třeba individualizovat, neboť každý případ je jiný, stejně tak jako konkrétní potřeby jednotlivců.¹¹

Velice dynamický vývoj je možné pozorovat v rámci přístupu k sociální exkluzi ze strany EU. Ta se do devadesátých let ve svých dokumentech významně věnovala konceptu chudoby a tento koncept často spojovala právě s problematikou sociální exkluze. Diskurz programových dokumentů se ale následně změnil a EU v současnosti klade větší důraz na koncepty sociální exkluze, sociální inkluze a sociální koheze. Běžně je dnes sociální exkluze chápána jako proces, během kterého je jedinec zbavován nejen svých práv, ale také povinností, které se pojí k jeho

---

¹⁰ SIROVÁTKA, Tomáš (ed.). *Sociální vyloučení a sociální politika*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 18. ISBN 80-210-4225-7.

¹¹ KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014, s. 10-11. ISBN 978-80-7464-490-0.

členství ve společnosti. Chudoba již tak nadále není vnímána jako jediná příčina sociálního vyloučení.

Evropská unie pracuje s obecně rozšířeným pojetím pojmu sociální exkluze, které označuje sociálně vyloučené jedince „jako obyvatele/občany dané společnosti, kteří z důvodů, které nemají pod kontrolou, nemohou participovat na obvyklých aktivitách, k nimž by je jejich občanství opravňovalo a na něž aspirují.“¹²

Pro území České republiky platí, že sociální exkluze má významný etnický rozměr. Samotná problematika sociální exkluze je v našich poměrech často vyobrazována skrze Romy. Jde o skupinu obyvatel, která je exkluzí ohrožená nejvážněji. Současně jsou Romové nejčastějšími obyvateli sociálně vyloučených lokalit. Odborníci na tuto problematiku však upozorňují, že problematika sociální exkluze zdaleka není pouze problémem Romů. Generalizování takového problému vede k čím dál většímu vylučování Romů ze společnosti a současně sťažuje šanci na intervenci. To, že se sociální exkluze v očích naší společnosti tak často spojuje výhradně s Romy, má za následek to, že společnost tuto problematiku stále více vnímá jako „romský problém“, což komplikuje pomoc jiným skupinám osob.¹³

1.2 Historický kontext

Úplně první zmínky o sociální exkluzi bychom našli ve francouzské odborné literatuře z období poloviny šedesátých let 20. století. Právě francouzská literatura se stala samým základem pro vznik termínu „sociální exkluze“. Způsob, kterým bylo na tento fenomén v dané době nahlíženo, byl významně ovlivněn tehdejší dobou. Pro toto období byl typický všeobecný vzestup a zvýšené ambice občanů společnosti.¹⁴ Badatel Jules Klanfer v roce 1965 hovoří o sociálně vyloučených, jako o těch, kdo jako jediní netěží z výhod hospodářského růstu.

V podobném duchu ekonom a vysoký státní úředník Pierre Massé v roce 1969 popisuje exkluzi jako situaci, kdy na okraji blahobytné společnosti žijí lidé, kteří nejsou účastni rozdělování plodů ekonomického pokroku. To, že se na okraji

---

¹² MAREŠ, Petr a SIROVÁTKA, Tomáš. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenování (inkluzie) - koncepty, diskurz, agenda [Social Exclusion and Social Inclusion - Concepts, Discourse, Agenda]. Online. *Czech Sociological Review*. 2008, roč. 44, č. 2, s. 273. ISSN 00380288. Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/00380288.2008.44.2.03>. [cit. 2024-01-04].

¹³ HRICOVÁ, Alena. *Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 13. ISBN 978-80-7422-613-7.

¹⁴ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Studie (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 168. ISBN 978-80-7419-044-5.

společnosti nachází, je přisuzováno pozůstatku minulosti a nepředpokládá se, že by se počet takových osob měl v budoucnu navyšovat. Předpoklad byl takový, že se problém brzy vyřeší.

V období od poloviny šedesátých let do poloviny sedmdesátých let byla sociální exkluze používána ve smyslu označení individuálního životního neúspěchu. Termín byl využíván ojedinele a spíše jako synonymum bídy a marginality. Na sociální exkluzi se až do poloviny sedmdesátých let 20. století nahlíželo jako na okrajový sociální problém. Někdy byla též označována jako „inadaptace“. I když byl v této době jev již pojmenován, přístup k němu a jeho následné uchopení nebylo jednoznačné. Chyběla totiž hlubší teoretická reflexe, či konkrétní analýza, která by se problematikou sociální exkluze zabývala do hloubky, popsala její typologii, jednotlivé fáze a způsoby, kterými na ní různé skupiny obyvatelstva reagují.

Zásadní zásluhu na vyvolání debaty o konceptu sociální exkluze měl vysoký státní úředník René Lenoir, který je autorem knihy „Exkludovaní. Jeden Francouz z deseti“. Jde vůbec o první monografii, která explicitně pojednává o sociálním vyloučení.¹⁵ Kniha neoplývá teoretickými ambicemi a samotný pojem je zde použit pouze čtyřikrát, a to ještě více méně náhodně. Autor ho vždy spojuje s nedostatkem adaptace. Kniha popisuje osoby, které se nejsou schopny adaptovat na normální společnost, a proto se ocitají ve stavu chudoby. Lenoir mezi sociálně exkludované řadí kromě fyzicky a mentálně handicapovaných též dvě skupiny sociálně neadaptovaných.

Do první skupiny řadí osoby asociální (alkoholici, delikventi, prostitutky), ve druhé skupině hovoří o osobách minoritních (příslušníci rasových a etnických menšin). V knize se téměř nezmiňuje o nezaměstnaných, což lze přisuzovat tomu, že tou dobou jich ve Francii příliš nebylo. Počet sociálně exkludovaných ve Francii v té době odhadoval na pět milionů.

Lenoir hovoří o tom, že sociální exkluze je jev determinovaný makrosociálními mechanismy. Současně však tento jev spojuje např. s překotnou urbanizací, či velkou mírou násilí v televizi. Varuje před tím, že si před exkluzí nemůže být nikdo jistý a hovoří v souvislosti s exkluzí o křehkosti rodiny a

---

¹⁵ KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014, s. 7-8. ISBN 978-80-7464-490-0.

šíření drog. Lenoir tak ve svých úvahách pohlíží na exkluzi jako na makrosociální problém, současně však lze exkluzi na základě toho, jak jí chápal, připisovat známky individuální sociální patologie.

Celkově je vnímání výrazu exkluze ze strany Lenoira trochu zmatečné, což lze demonstrovat na tom, jak sám exkluzi chápe. Při popisování exkluze si totiž vystačil s poměrně jednoduchým konstatováním, kdy exkluzi chápal tak, „že v průmyslové a urbanizované společnosti konce 20. století existují osoby, které v důsledku slabín fyzických či mentálních, v důsledku svého chování či v důsledku absence vzdělání nejsou schopny naplnit své potřeby a buď vyžadují stálou péči, anebo představují nebezpečí pro druhé, či jsou segregovány, ať již svou vlastní vinou, anebo vinou kolektivity.“¹⁶

Dílo Lenoira je následně podrobeno poměrně značné kritice ze strany historičky a socioložky Jeannine Verdès-Leroux. Domnívala se, že je nutné zasadit analýzu sociálního vyloučení do širšího kontextu ekonomických a sociálních změn ve společnosti. Lenoirovi mimo jiné vyčítá, že smíchává nejrůznější sociální kategorie, a navíc je kriminalizuje. Dále Renoirovi vytýkala, že se zmiňuje pouze o konkrétních problémových skupinách bez toho aniž by analyzoval ekonomické příčiny jejich problémů.

Nezamlouvalo se jí ani, jak by Lenoir k řešení problematiky přistupoval. Ten ve svém díle například požadoval upravit úřední hodiny, zlepšit jazykovou průpravu cizinců, či otevřít jim srdce a být k nim přívětiví. Autorka kritiky ve svém díle přisuzuje vznik exkluze dualizaci dělnické práce. Dle jejího názoru mají méně kvalifikovaní s nižším vzděláním nízké příjmy a minimální sociální zajištění, což následně vede takové osoby k degradaci pohledu na sebe samotnou.

Obecně se však dá říct, že termín exkluze byl v sedmdesátých letech 20. století ve francouzské sociologii odmítán. Důvodem byl silný vliv marxistického pojetí tříd.¹⁷ Situace se začala měnit až samotným koncem sedmdesátých let, který byl doprovázen prudkým nárůstem nezaměstnanosti. Různé vrstvy společnosti měly problém proniknout na trh práce. Následkem toho tak došlo k prudkému šíření

---

¹⁶ KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014, s. 8-9. ISBN 978-80-7464-490-0.

¹⁷ KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014, s. 9-10. ISBN 978-80-7464-490-0.

pojmu sociálního vyloučení.¹⁸ Lidé byli odtrženi nejen od pobírání pravidelných příjmů za práci, ale současně jim ani nebylo umožněno odborově a občansky se angažovat, či zvyšovat svoji přesochopnost skrze vzdělávání. Rychlý vzestup tohoto termínu byl částečně způsoben tím, že pomohl zastřít vztah mezi sociální reprodukcí a vyloučil ze sociálněvědních disciplín kritické myšlení včetně marxismu.¹⁹

V polovině osmdesátých let se namísto pojmu „exkluze“ začal využívat termín „nová chudoba“. Pojem „exkluze“ se v sociologii a dalších disciplínách pevně uchytil až koncem osmdesátých let a následně plně ovládl léta devadesátá.²⁰ Od konce osmdesátých let byly při analýze mechanismů a příčin sociální exkluze nově zmiňovány motivy, které byly do té doby opomíjeny. Hlavní pozornost se věnuje masové nezaměstnanosti a prekaritě²¹. Hlavní úskalím prekarity je, že zaměstnance dostatečně nepojišťuje. Začínají také vznikat první studie o kumulaci handicapů, v nichž se nezaměstnanost ukazuje jako nejviditelnější část problému.

Dalším vážným problémem je problém s bydlením. Nově se navíc vyloučení netýká pouze nepatrné části společnosti, jak tomu bylo v sedmdesátých letech. Dochází též k redefinování pojmu „adaptability“. Nejedná se již o neschopnost lidí s různými deficity přizpůsobit se podmínkám, na které jsou ostatní více či méně uspokojivě adaptováni, ale jde o neschopnost jinak zcela neproblémových lidí adaptovat se na rychle se měnící podmínky a poměry.

Jednou z prvních prací, která se zabývá strukturálními příčinami exkluze, je studie Françoise Dubeta z roku 1987. Ta pojednává o mladých lidech, žijících na předměstích velkých měst. Autor se ve svém dílu zabývá zejména reakcemi mladých lidí na vyloučení a pozoruje jeho příčiny. Jako hlavní příčinu zmiňuje nezaměstnanost, která z nich podle něj činí závislé osoby, které jsou věčně bez peněz a v nichž vyvolává nezaměstnanost pocit hanby. Absence finančních prostředků má za následek nemožnost opustit čtvrť, ve které žijí, čímž plýtvají

---

¹⁸ V roce 1976 vzniká první úřední definice sociálního vyloučení. Přišla s ní Rada Evropy a stojí v ní: „Za chudé jsou považováni jednotlivci a celé rodiny, jejichž zdroje jsou natolik slabé, že tito lidé jsou vyloučeni ze způsobů života, zvyklostí a aktivit, jež jsou považovány za normální ve státě, v němž žijí“.

¹⁹ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Studie (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 168-169. ISBN 978-80-7419-044-5.

²⁰ KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014, s. 10. ISBN 978-80-7464-490-0.

²¹ Prekaritou označujeme nahrazení plnohodnotného pracovního poměru neplnohodnotnou prací.

časem, kterého mají přebytek. Autor dále popisuje, že už samotná skutečnost, že se v takové čtvrti narodili, je předurčující k jejich vyloučení.

Konec osmdesátých let je doprovázen vznikem několika prací, které se zabývají problematikou vyloučení v širších souvislostech. Serge Milano například uvádí, že ve Francii nepřibývá chudých v absolutních číslech, ovšem prohlubuje se chudoba těch, kdo do takové kategorie patří.²² S povděkem vítá zavedení opatření na pomoc nejchudším²³, upozorňuje však, že ani takové opatření nepovede k vyřešení problematiky, pokud se nepodaří trvale začlenit exkludované do společnosti. V devadesátých letech překročil počet nezaměstnaných ve Francii tři miliony, což vedlo k tomu, že se koncept exkluze stává významným bodem zájmu. Potvrzuje se tak selhání řady veřejných politik, které se snažily exkluzi předcházet. O exkluzi se již dále nehovoří ve smyslu, že je produkována kdesi na okraji, naopak začíná se připouštět, že vychází přímo z centra společnosti.

S další analýzou, která sledovala vazby mezi trhem práce a šířící se exkluzí, přišel Serge Paugam. Ten v roce 2000 ve svém díle rozlišil dva významy prekarity. V prvním upozorňuje na kvalitu zaměstnaneckého kontraktu a upozorňuje na nedostatek ochrany a absenci pojištění. Ve druhém významu se věnuje kvalitě vykonávané práce. V tomto významu znamená ztrátu sebedůvěry a pocit neužitečnosti, za který je odpovědný nízký status vykonávané práce.

Širší souvislosti exkluze pak vystihují v roce 2003 ve své práci Stéphane Baud a Michel Pialoux. Mezi hlavní faktory, které k rozvoji sociální exkluze podle autorů vedly, řadí kromě masové nezaměstnanosti a prekarizace také zeslabení mechanismů kolektivní ochrany práce, zhroucení dělnické politické reprezentace, destabilizace rodin z nižších sociálních vrstev, chátrání čtvrtí obydlených touto populací a šíření etnorasové rezidenční segregace. Exkluze má podle autorů generační charakter. V devadesátých letech se mladým lidem s nízkým vzděláním uzavřela možnost získat plnohodnotný pracovní poměr. S hospodářským oživením na přelomu století se jim sice podařilo získat zaměstnání, často šlo ale pouze o prekérní práce.

---

²² KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014, s. 12-13. ISBN 978-80-7464-490-0.

²³ Šlo o Revenu minimum d'insertion (RMI) – jednalo se o francouzskou formu sociální péče, která cílila na lidi bez příjmu, kteří jsou v produktivním věku, ale nemají nárok na podporu v nezaměstnanosti.

O zasazení sociální exkluze do širšího historického kontextu se v roce 2005 ve svém díle pokusil Serge Paugam. Ten rozlišil tři formy chudoby, které jsou charakteristické pro tři typy společnosti. Ve společnosti agrární šlo o chudobu integrovanou. Chudí totiž byli skoro všichni, proto žádné jedince ze společnosti nevyučovala, nýbrž šlo o běžný jev. Průmyslová společnost byla ovlivněna chudobou marginální. Chudých bylo málo a žili na okrajích, docházelo k jejich stigmatizaci. Věřilo se, že problém bude brzy vyřešen.

Postindustriální společnost ovšem problém chudoby nikterak nevyřešila, naopak se pouze prohluboval. Paugam v souvislosti se sociální exkluzí hovoří o chudobě diskvalifikující. Upozorňuje, že tato forma chudoby se může dotknout i těch, jenž byly dosud plně integrovány na trh práce. Do chudoby se dostávají i osoby, kterých se dříve chudoba netýkala. Nedostává se jim ochrany ani pozornosti ze strany druhých. Ohrožených je podle Paugama tolik, že to podkopává sociální řád.²⁴ Keller poukazuje na to, že postindustriální společnost snížila stabilitu práce a zhoršila situaci zaměstnanců. Příčina spočívá ve snaze kompenzovat snížené tempo růstu produktivity a zajistit i při tomto nižším tempu vyšší nárůst příjmů majitelů, akcionářů a vrcholového managementu na úkor všech ostatních.²⁵

1.3 Příčiny sociální exkluze

Příčiny vedoucí k sociálnímu vyloučení jsou různorodé. Obecně je však rozdělujeme na příčiny vnější a vnitřní. Za vnější příčiny považujeme takové jevy, které jsou mimo dosah a kontrolu vyloučených osob. Schopnost vyloučených předcházet takovému stavu je tedy buď ztížená, nebo naprosto vyloučená. Vnější příčiny vyplývají z širších společenských podmínek nebo z jednání lidí, kteří stojí vně sociálního vyloučení. O takových příčinách hovoříme jako o příčinách strukturálních. Mezi takové příčiny typicky řadíme zejména: trh práce a jeho charakter, bytovou politiku, sociální politiku, rasismus, diskriminaci na základě rasy, etnicity, národnosti atd.

Vnitřní vlivy jsou důsledkem jednání konkrétních lidí, jichž se sociální vyloučení přímo týká. To ve své podstatě znamená, že takové osoby svým jednáním samy sobě vyloučení způsobují, anebo posilují jeho stávající existenci. O takových

---

²⁴ KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014, s. 13-16. ISBN 978-80-7464-490-0.

²⁵ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Studie (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 170. ISBN 978-80-7419-044-5.

příčinách hovoříme jako o příčinách individuálních. Typické příklady jsou: ztráta pracovních návyků při dlouhodobé nezaměstnanosti, dlouhodobá neschopnost hospodaření s penězi, neschopnost dostát svým finančním závazkům, apatie, nízká motivace k řešení vlastních problémů.²⁶

Podle R. Levitas rozlišujeme tři základní významy sociální exkluze, z nichž lze usuzovat i jejich jednotlivé příčiny. Tyto diskurzy nám definují způsoby, kterými má společnost na sociální exkluzi reagovat. Sociální exkluze je podle ní důsledkem:

- 1) **chudoby** – Kterou si můžeme definovat, jako neschopnost jedince nebo skupiny participovat na obvyklém standardu/způsobu života společnost v níž žijí. Tato interpretace je přisuzována redistributivnímu diskurzu. K odstranění chudoby má vést především využití dávek sociálního zabezpečení.
- 2) **nezaměstnanosti** – V souvislosti s ní hovoříme o integrativním diskurzu. Základním mechanismem má být placené zaměstnání, obecněji řečeno politika zaměstnanosti. Tento diskurz je skeptický vůči redistributivnímu diskurzu, neboť sociální dávky sice mohou vést k redukci chudoby jakožto důsledku exkluze, nemohou však odstranit samotné příčiny (postavení na trhu práce).
- 3) **sociálně patologického jednání** – V souvislosti s takovým jednáním hovoříme o morálním diskurzu. Takové osoby bývají chápány jako „underclass“ a pozornost je věnována zejména na jejich patologické a kulturní charakteristiky. Nabízí se též možnost chápat tento diskurz v širší souvislosti, a to tak, že jde o sociální exkluzi na základě jakéhokoliv handicapu (nemusí jít o handicap morální, ale např. fyzický či mentální). Základním mechanismem začlenění je resocializace a s tím spojené odstraňování fyzických, sociálních a mentálních bariér mezi vylučovanými a zbytkem společnosti.

Mareš dodává, že do úvahy připadá i čtvrtý diskurz, který Levitas nezmiňuje, a to diskurz jinakosti. Taková jinakost může spočívat v odlišnosti kulturní, náboženské, jazykové apod. Pro Evropskou Unii je významný zejména diskurz integrativní a redistributivní. Evropská komise se v souvislosti se sociální

---

²⁶ TOUŠEK, Ladislav. *Sociální vyloučení a prostorová segregace* [online]. AntropoWeb, 2007. [cit. 2024-01-06]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>

exkluzí zabývá zejména řadou strukturálních a institucionálních příčin tohoto jevu.²⁷ Hlavní strukturální a institucionální příčiny jsou vymezeny tak, že jde o selhání:

- demokratického systému zajišťujícího občanskou integraci,
- pracovního trhu zajišťujícího ekonomickou integraci,
- sociálního státu posilujícího sociální integraci,
- rodiny a komunity, jež podporují interpersonální integraci.²⁸

Mezi další důvody pro vznik exkluze je uváděna diskriminace, specificky pak diskriminace na trhu práce, selhávání mechanismů inkluze a integrace, nezamýšlené efekty sociální politiky a nesoulad mezi oprávněními a povinnostmi. Pro sociální exkluzi platí, že stejně jako chudoba může být přenášena z generace na generaci v procesu sociální reprodukce. Vyloučení může mít svoje kořeny již v dětství člověka, konkrétně pak u osob, které si v dětství:

- neosvojí potřebné hodnoty, postoje a vzorce chování,
- nezískají potřebný lidský, kulturní a sociální kapitál,
- nedostane se jim potřebných vzorů,
- získají nedůvěru k institucím majoritní společnosti,
- nerozvinou se jejich aspirace,
- naruší se jejich zdraví.²⁹

1.4 Dimenze sociální exkluze

Z analytického hlediska lze obvykle rozlišit specifické dimenze sociální exkluze. Předpokládá se, že tyto dimenze mezi sebou v konkrétních případech působí společně a jejich vlivem dochází k tomu, že má jedinec nebo sociální skupina omezený přístup ke zdrojům ve společnosti. Pro tyto účely rozdělujeme mezi vyloučením ekonomickým, prostorovým, sociálním, politickým, kulturním a symbolickým.³⁰

---

²⁷ MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006, s. 8. ISBN 80-87007-15-8.

²⁸ SIROVÁTKA, Tomáš (ed.). *Sociální vyloučení a sociální politika*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 20. ISBN 80-210-4225-7.

²⁹ MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006, s. 9. ISBN 80-87007-15-8.

³⁰ ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie*. Praha: Karolinum, 2014, s. 119. ISBN 978-80-246-2558-4.

1.4.1 Ekonomické vyloučení

Pro ekonomické vyloučení je charakteristický nedostatečný přístup k materiálním či finančním zdrojům a mechanismům, jimiž jsou tyto zdroje distribuovány. Lidé trpící ekonomickým vyloučením se potýkají s problémy v rámci socioekonomického systému a mají omezený přístup k materiálním statkům. Důvodem bývá omezený přístup takových jedinců na trh práce, což se pojí s následnou nezaměstnaností.³¹ Zejména dlouhodobá nezaměstnanost, nízký příjem a následná chudoba představují klíčové faktory ekonomického vyloučení. To je zdrojem chudoby a má za následek vyloučení ze životního standardu a životních šancí obvyklých pro naši společnost.³²

Osoby vyloučené z pracovního trhu následně tíhnou k participaci na šedé ekonomice a dalších alternativních zdrojích obživy. Ekonomické vyloučení je vlastně pouhým důsledkem jiných forem sociálního znevýhodnění, což způsobuje poměrně složitě řešitelnou situaci, neboť stěžejním pilířem sociální politiky v boji proti sociální exkluzi je právě vstup na otevřený trh práce. Ve vyloučených lokalitách se pohybuje podíl nezaměstnaných mezi 80-85 %. Obyvatelé, kteří na trhu práce participují, typicky zastávají spíše krátkodobé (sezónní) práce.

V souvislosti s ekonomickým vyloučením nelze opomenout ani problematiku zadluženosti. Ve vyloučených lokalitách dosahuje podílu až 90 % obyvatel, přičemž 40 % své dluhy nesplácí a 40 % ani neví, o jaké dluhy jde. Jde především o dluhy u firem, které poskytují vysoké úroky, o dluhy na výživném, nájemném, dopravním podnikům, poskytovatelům energií atd. V případě exekuce je navíc hledání motivace k participaci na trhu práce obtížné. Rozdíl, který by takovým osobám zůstal, by byl shodný s částkou, které by dosáhli pobíráním sociálních dávek. Těmto lidem dávky sociální pomoci/péče pomáhají řešit to, aby neupadly do akutní hmotné nouze, ale nezabrání jim upadnout do chudoby. Tyto osoby se následně uchylují k alternativním zdrojům obživy, jako je např. distribuce drog, prostituce, sběr kovů apod.³³

---

³¹ HRICOVÁ, Alena. *Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 16. ISBN 978-80-7422-613-7.

³² MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006, s. 22. ISBN 80-87007-15-8.

³³ HRICOVÁ, Alena. *Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 16-18. ISBN 978-80-7422-613-7.

1.4.2 Prostorové vyloučení

Prostorové vyloučení je jednou ze základních a nejvíce viditelných forem sociální exkluze. Jde o proces, během kterého jsou sociální skupiny vylučovány do různých oblastí, sídel a lokalit na základě sociokulturních charakteristik a ekonomického statusu. O určité míře segregace na základě ekonomického statusu lze hovořit jakožto o přirozeném důsledku nerovnosti ve společnosti. Pokud ale k takové segregaci dochází na základě etnicity, národnosti, rasy nebo náboženství, označujeme takovou formu segregace za diskriminaci. Prostorové vyloučení nemusí být nedobrovolné, může jít o projev svobodné volby jedince. Z tohoto důvodu rozlišujeme mezi prostorovou (residenční) separací, tj. dobrovolným odloučením a segregací, tj. nedobrovolnou formou vyloučení.³⁴

V souvislosti s prostorovým vyloučením hovoříme o tzv. vyloučených lokalitách. Ty v Čechách začaly vznikat v devadesátých letech minulého století. K nárůstu jejich počtu mimo jiné přispívá, že mobilita z těchto lokalit je značně omezená až nemožná, případně se odehrává v rámci dalších vyloučených lokalit. Nejvíce zasaženými jsou Karlovarský, Moravskoslezský a Ústecký kraj. V současné chvíli je na území České republiky přes 600 sociálně vyloučených lokalit, ve kterých žije až 115 tisíc obyvatel.

Sociálně vyloučené lokality jsou výrazně heterogenní, mnohého typu, velikosti, historie a skladby obyvatelstva. Společnou charakteristikou těchto lokalit je však horší dostupnost základní občanské vybavenosti. V blízkosti se většinou nenacházejí ani základní obchody, služby a instituce. To je považováno za jeden z nejvýznamnějších mechanismů, znevýhodňující obyvatele vyloučených lokalit, neboť pro ně znamená zvýšené finanční i časové náklady spojené s dopravou do center občanské vybavenosti.

Dalším společným rysem těchto lokalit jsou též zvýšené náklady na bydlení, který se odráží ve výši nájmu a poplatcích za různé služby. Pro bydlení ve vyloučených lokalitách je typické, že jde mnohdy o bydlení v zastaralých a nevyhovujících podmínkách. Do takových objektů se v rámci rekonstrukce delší dobu neinvestovalo, což se následně může odrážet ve zvýšených cenách za energie. Dalším závažným problémem je, že početnějším rodinám jsou přidělovány byty o

---

³⁴ TOUŠEK, Ladislav. *Sociální vyloučení a prostorová segregace* [online]. AntropoWeb, 2007. [cit. 2024-01-07]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>

nevyhovující velikosti. Špatné bytové podmínky se pak mohou odrážet na snížené kvalitě života a na zhoršeném zdravotním a psychickém stavu.³⁵

Za extrémní formu prostorové segregace pak označujeme ghetta. V nich může docházet k segregaci bez ohledu na ekonomický status jedinců. Chudoba tak nepředstavuje definiční znak ghetta. Předpokladem pro vznik ghett je nedobrovolné vyloučení na základě sociokulturních charakteristik jedinců. Typicky jsou takovými charakteristikami právě etnicita, národnost, rasa či náboženství.³⁶

1.4.3 Sociální vyloučení

V důsledku exkluze dochází k přetrhání sociálních vazeb s nevyloučenou společností a ke snížení vzájemné solidarity mezi vyloučenými jedinci. U sociálně vyloučených je pozorována snížená schopnost empatie a porozumění. Vyloučené jsou vystaveni sociální izolaci a dochází u nich ke snižování sociokulturních kompetencí, což se projevuje zejména jazykovou bariérou a neznalostí vlastních práv a povinností. Důsledkem přetrhání vazeb s nevyloučenou společností je, že vyloučení jedinci mají vazby pouze na osoby s podobným socioekonomickým statutem.

Vyloučení z majoritních sociálních sítí a vazeb snižuje šance takových jedinců na zlepšení jejich sociálního statusu. Současně dochází k významnému ztížení možnosti opustit vyloučenou lokalitu, neboť omezená sociální síť není schopna takové osobě poskytnout dostatek relevantních informací a možnosti podpory a kapitálu, které jsou nutné k přestěhování.

Hlavní funkční jednotkou v rámci vyloučených lokalit zůstává rodina. V krátkodobém horizontu to sice může vést k lepší strategii adaptace na nepříznivé podmínky, dlouhodobě je však společné sdílení majetku neekonomické a demotivující. Typickou pro rodiny ve vyloučených lokalitách je i situace, kdy pracuje pouze jeden člen širší rodiny a ostatní členové rodiny jsou na něm v důsledku nezaměstnanosti finančně závislí. Na pracujícího je následně vyvíjen tlak, aby zajistil ostatní členy rodiny. Pracující tak není schopen řešit ani svou

---

³⁵ HRICOVÁ, Alena. *Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 18-21. ISBN 978-80-7422-613-7.

³⁶ TOUŠEK, Ladislav. *Sociální vyloučení a prostorová segregace* [online]. AntropoWeb, 2007. [cit. 2024-01-07]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>

vlastní finanční situaci, protože jeho příjem je následně přerozdělování v rámci rodiny.

Služby, kterých nevyločená společnost využívá skrze profesionály, realizují vyloučení jedinci často svépomocí. Může jít o služby každodenního charakteru, ale také o pracovní právní záležitosti, které jsou typicky řešeny v rámci sociální práce. V situacích, kdy různé potřeby a situace za vyloučené řeší sociální pracovník, dochází k tomu, že vyloučení jedinci přicházejí o své kompetence a ztrácejí návyky na realizaci svých vlastních požadavků svépomocí.³⁷

1.4.4 Politické vyloučení

Politické vyloučení je charakterizováno odepřením občanských, politických, a dokonce také základních lidských práv určitým jedincům a skupinám, což znamená, že jsou vyloučeni z možnosti ovlivňovat chod společnosti a svůj vlastní osud. Percy-Smith se ve svém díle pokusila vystihnout hlavní symptomy typické pro politické vyloučení. Zmiňuje mezi nimi nízkou účast ve volbách, upírání politických práv a neschopnost participace. Vyloučení jedinci jsou tímto způsobem zbavováni životních šancí, které jsou ve společnosti běžné. Navíc je omezen i jejich vliv na rozhodování, a to i přímo i na rozhodování o okolnostech jejich vlastních životů.³⁸

1.4.5 Kulturní vyloučení

Kulturní vyloučení se vyznačuje odepřením práva participovat na kultuře společnosti a sdílet její kulturní kapitál, vzdělanost i hodnoty.³⁹ Kulturní kapitál v tomto případě chápeme jako soubor získaných znalostí, dispozic a předpokladů k získání určitého postavení uvnitř společnosti. Čím nižší je kulturní kapitál, tím nižší je také postavení člověka ve společnosti a naopak.⁴⁰ Nízký kulturní kapitál může představovat jednu z překážek k opuštění vyloučené lokality.⁴¹

---

³⁷ HRICOVÁ, Alena. *Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 21-23. ISBN 978-80-7422-613-7.

³⁸ MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006, s. 22. ISBN 80-87007-15-8.

³⁹ MAREŠ, Petr. Poverty, Marginalisation, Social Exclusion. Online. *Czech Sociological Review*. 2000, roč. 36, č. 3, s. 287. ISSN 00380288. Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/00380288.2000.36.3.03>. [cit. 2024-01-09].

⁴⁰ BROŽ, Miroslav; KINTLOVÁ, Petra a TOUŠEK, Ladislav. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. [Praha]: Člověk v tísni – společnost při České televizi, c2007, s. 56. ISBN 978-80-86961-27-9.

⁴¹ HRICOVÁ, Alena. *Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 24. ISBN 978-80-7422-613-7.

Kulturní vyloučení souvisí se zhoršeným přístupem ke kvalitnímu vzdělání a s tím související nižší vzdělaností sociálně vyloučených. Omezení přístupu ke vzdělání je dáno kombinací vnějších a vnitřních příčin sociální exkluze. Vnější příčinou může být typicky umístování dětí z romských rodin do zvláštních či speciálních škol, kde se jim nedostává tak kvalitnímu vzdělání, jako jejich vrstevníkům. Vnitřní příčinou může být nízké vzdělání rodičů, kteří plně nerozumí souvislosti mezi vzděláním a životním úspěchem. Děti takových rodičů nebývají ke školní docházce a úspěšnému absolvování studia dostatečně motivovány.⁴²

Kulturní dimenze vyloučení bývá spjata s ostatními dimenzemi, zejména pak s ekonomickou. Nízké vzdělání po většinou znamená ztíženou participaci na trhu práce. Vyloučení mají také omezenou možnost využití právních služeb a s tím spojenou možnost domoci se svých práv soudní cestou v souvislosti s náklady na soudní poplatky a advokátní služby.⁴³

1.4.6 Symbolické vyloučení

Symbolická exkluze je důsledkem stigmatizace občanů a sociálních skupin. Jedinci nebo skupiny, kterých se tato problematika týká, společnost vnímá jako odlišné, deviantní či cizí. Toto označování má za cíl takové členy společnosti vyčlenit z jejího hlavního proudu. K symbolickému vyloučení v dnešní době často dochází skrze média.⁴⁴ Bauman v této souvislosti odkazuje na Kapuścińského, podle něhož „*se ve veřejném mínění usazuje umělý obraz brutality světa – obraz odpudivých ulic, na první pohled neprůchodných oblastí, zveličené zpodobnění světa zločinu, cizího, nelidského světa mimo morálku a bez naděje na spásu.*“⁴⁵

Kromě etnického rámování pak také dochází k rámování s kulturním rozlišováním morálního a nemorálního způsobu života. Na základě toho dochází k nálepkování takovýchto jedinců a jejich rozdělování do kategorií, jako jsou „slušní lidé“ nebo „nepřizpůsobiví“. Nálepkování vychází z toho, že se určitým skupinám přisuzuje konkrétní způsob jednání – neplatiči, kriminálníci apod.

---

⁴² BROŽ, Miroslav; KINTLOVÁ, Petra a TOUŠEK, Ladislav. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. [Praha]: Člověk v tísni – společnost při České televizi, c2007, s. 12. ISBN 978-80-86961-27-9.

⁴³ HRICOVÁ, Alena. *Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 24. ISBN 978-80-7422-613-7.

⁴⁴ MAREŠ, Petr. *Poverty, Marginalisation, Social Exclusion*. Online. *Czech Sociological Review*. 2000, roč. 36, č. 3, s. 287. ISSN 00380288. Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/00380288.2000.36.3.03>. [cit. 2024-01-09].

⁴⁵ BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Souvislosti (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1999, s. 91. ISBN 80-204-0817-7.

Podobné nálepky se netýkají jen osob, můžou jimi být označovány i lokality. Nálepkování vede k sekundární deviaci, tedy ke stavu, kdy se nálepkovaní chovají deviantním způsobem, ať už prvky deviantního chování vykazují, či nikoliv.

Sociálně vyloučené lokality jsou místem, kde se nevyloučení nepohybují a zároveň místem, ze kterého pro vyloučené není úniku. Ke stigmatizaci dochází prostřednictvím lokality, ale také jejich obyvatel. Lokalita se stává vyloučenou ve chvíli, kdy jí začnou obývat vyloučení jedinci. Vyloučenou osobou se člověk stává ve chvíli, kdy se do vyloučené lokality přistěhuje, protože u něj dochází k socializaci na základě podmínek exkluze. Společnost ho zkrátka jakožto vyloučeného začne vnímat, což takové osobě ztěžuje participaci na majoritní kultuře.⁴⁶

---

⁴⁶ HRICOVÁ, Alena. *Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 23. ISBN 978-80-7422-613-7.

2 Skupiny osob ohrožené sociální exkluzí

Na základě statistik Eurostatu za rok 2022 je v EU 95,3 milionů osob, které se nacházejí v riziku chudoby nebo sociální exkluze. Takový počet osob odpovídá 21,6 % populace EU. Riziko chudoby a sociálního vyloučení nezávisí pouze na výši příjmu domácnosti, může totiž odrážet také nezaměstnanost, nízkou pracovní intenzitu, pracovní status, nebo řadu dalších socioekonomických charakteristik. Aby bylo možné zjistit podíl osob, které jsou ohroženy chudobou nebo sociální exkluzí, používá se třech různých typů ukazatelů, které se pojí s osobami, které se nacházejí alespoň v jedné z těchto tří situací:

- **osoby, které jsou ohroženy chudobou** (ekvivalentním disponibilním příjmem), který je pod hranicí rizika chudoby
- **osoby, které trpí těžkou hmotnou a sociální nouzi** – nemohou si dovolit alespoň sedm ze třinácti položek deprivace, které většina lidí považuje za žádoucí nebo dokonce nezbytné k tomu, aby vedly odpovídající kvalitu života
- **osoby ve věku do 65 let žijící v domácnosti s velmi nízkou pracovní intenzitou** – jde o takové osoby žijící v domácnostech, kde dospělí pracovali na 20 % nebo méně svého celkové kombinovaného potenciálu pracovní doby během předchozích dvanácti měsíců.⁴⁷

Příčiny sociálního vyloučení zahrnují širokou škálu důvodů, na jejichž základě může docházet k vyloučení jedince či skupiny ze společnosti. Je také třeba vzít v úvahu, že výklad toho, co vlastně znamená být „sociálně vyloučen“ se bude v jednotlivých zemích vždy mírně lišit. Socioložka Hilary Silver v taxativním výčtu skupin ohrožených sociálním vyloučením uvádí:

- dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnaní;
- pracovníci s nejistými a nevýhodnými pracovními smlouvami (zejména starší a mimo ochranu mechanismů regulujících pracovní trh);
- lidé s nízkými příjmy a chudí;
- nekvalifikovaní (zejména s nedokončenou základní školou);
- mentálně či psychicky handicapovaní;
- drogově závislí;

---

⁴⁷ Eurostat. *Key figures on European living conditions – 2023 edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023, s. 13. ISBN 978-92-68-07380-3.

- děti vyrůstající v problémových rodinách (zejména týrané děti);
- delikventi (věznění i na svobodě, ale se záznamem v trestním rejstříku);
- mladí (bez pracovních zkušeností);
- imigranti (zahraniční pracovníci, uprchlíci i azylanti);
- různě vymezené minority (rasově, nábožensky, jazykově a kulturně);
- osoby zbavené volebního práva;
- příjemci sociálních dávek (včetně osob, které je nečerpají pro svou nezpůsobilost o ně požádat);
- obyvatelé upadajících území nebo lokalit majících charakter ghett;
- bezdomovci, osoby, jejichž způsob života je vnímán a stigmatizován jako deviantní;
- osoby neschopné mobility;
- sociálně izolovaní bez přátel a rodin.⁴⁸

2.1 Nezaměstnaní

Nezaměstnanost bývá velmi často označována za primární důvod vzniku sociální exkluze. Nezaměstnaností je označováno vyloučení z placené práce a je důsledkem nedostatku základních kvalifikačních předpokladů vylučovaných. Jak pro území České republiky, tak celé Evropské unie platí, že riziko sociální exkluze se velmi často pojí právě s nezaměstnaností. Za velmi rizikovou pak označujeme dlouhodobou nezaměstnanost, opakovanou nezaměstnanost a kumulaci nezaměstnanosti v domácnosti (situaci, kdy jsou oba partneři bez zaměstnání). Tyto situace se v praxi často kombinují a tím riziko sociální exkluze roste. Osoby dlouhodobě nezaměstnané snadněji ztrácí novou práci a mnohdy to bývá v situaci, kdy je bez práce i jejich partner/partnerka.⁴⁹

Nezaměstnanost má kromě ekonomických důsledků i důsledky sociální. Těmi jsou zejména negativní dopady na sociální situaci nezaměstnaných, jejich osobní i rodinný život, sociální postavení, duševní a fyzické zdraví a zhoršení životní úrovně. V důsledku nezaměstnanosti dochází ke ztrátě příjmů a pravidelného denního režimu. Nezaměstnaný má obavy, že v důsledku své situace

⁴⁸ SILVER, Hilary. Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion. In: RODGERS, Gerry, Charles GORE a José B. FIGUEIREDO, eds. *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. Geneva: Internal Labour Organisation - International Institute for Labour Studies, 1995, pp. 74-75. ISBN 92-9014-537-4.

⁴⁹ MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006, s. 19-20. ISBN 80-87007-15-8.

nebude schopen zabezpečit potřeby své rodiny a ztratí svůj sociální status. Tyto skutečnosti mají za následek to, že se nezaměstnané osoby často potýkají se stresem, který může vyústit ve vážnější psychické problémy doprovázeny změnami chování a zhoršením jejich fyzického zdraví.

Nezaměstnané osoby jsou náchylnější k užívání návykových látek, jenž využívají k tomu, aby alespoň na chvíli zapomenuly na svou nepříznivou situaci. Přebytek volného času může vést k jeho využívání neproduktivním způsobem a může docházet k pocitu nepotřebnosti. V krajních případech dochází k vyplňování volného času prostřednictvím nebezpečných činností ohrožujících celé okolí, jako je např. kriminalita.

U osob, které jsou dlouhodobě nezaměstnané, dochází ke ztrátě schopností a dovedností, pracovních návyků a k sociální izolaci. Návrat do zaměstnání je v případě prodlužující se doby bez zaměstnání stále těžší. Z tohoto důvodu nezaměstnaní vyžadují při hledání nového pracovního místa pomoc. Nezaměstnaní často neví, jak o práci žádat, nebo jak získat novou kvalifikaci, či finanční podporu. V takových případech sehraává svou roli stát, který poskytuje pomoc nezaměstnaným prostřednictvím nástrojů politiky zaměstnanosti.⁵⁰

Nutno však podotknout, že ani placené zaměstnání nutně nezaručuje, že u osoby nedojde k chudobě. Zaměstnání, která nemají vysokou kvalitu práce a nezajišťují dostatečný příjem, nemusí zajistit ekonomické začlenění. V této souvislosti hovoříme o tzv. „chudých zaměstnaných“. Vedle takových osob se na trhu práce v marginálních pozicích vyskytují také osoby s nedobrovolně zkrácenou pracovní dobou a pracovníci s dočasným zaměstnáním. Vyloučením a marginalizací na trhu práce jsou nejvíce ohroženy osoby s žádnou nebo nízkou kvalifikací, ženy, zdravotně postižení, příslušníci etnických menšin, uprchlíci, přistěhovalci a lidé s kumulací handicapů.⁵¹

2.2 Romové

Postavení romského etnika je v rámci české společnosti značně specifické. Téměř celé etnikum má v rámci společnosti nízkou sociální úroveň, která vyplývá zejména z nízkého stupně vzdělanosti a dosažené kvalifikace. Typickými rysy pro

---

⁵⁰ MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 279. ISBN 978-80-7676-675-4.

⁵¹ MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 138. ISBN 978-80-7676-675-4.

romské etnikum jsou odlišná mentalita a odlišné vnímání časového horizontu. Zásadním se zdá být problém vzdělání, které není v rámci romského etnika vnímáno jako významná hodnota. Právě od nízkého stupně vzdělání a kvalifikace se posléze odvíjí vysoká míra nezaměstnanosti.⁵²

Romské děti často navštěvují zvláštní školy, což pro romské děti vytváří překážku v dalším vzdělávání a současně neumožňuje romským dětem a dětem z majoritní společnosti sdílet společné zkušenosti.⁵³ Od nízkého stupně vzdělání a kvalifikace se kromě vysoké míry nezaměstnanosti dále odvíjí řada dalších problémů: nízká sociální pozice ve společnosti, závislost rodin na sociálních dávkách a kriminalita orientovaná na drobné krádeže.⁵⁴

Romové jsou častěji než ostatní nezaměstnanými a chudými a v důsledku těchto faktorů obývají nevyhovující prostory. Jejich situace vede ke ztíženému přístupu ke službám, jež jsou v rámci majoritní společnosti vnímány jako standard. Romové jsou vytlačováni z kvalitnějších lokalit sousedskou nevráživostí nebo vysokými nájmy. K jejich koncentraci ale dochází také na základě aktivit obcí, které se snaží zbavovat neplatičů tím, že je stěhují do holobytů, aniž by si uvědomovaly, že si tím zakládají ještě na závažnější problémy. Jednání samospráv je totiž zárodkem pro vznik ghatt, které pro Romy mimo absence lidského kapitálu představují i hrozbu ztráty dosavadního kulturního kapitálu.⁵⁵

2.3 Migrantí

Postupný vývoj naší země je doprovázen stále vyšším přílivem migrantů, kteří usilují o uplatnění na trhu práce. Česká republika již není vnímána pouze jako tranzitní země, nýbrž i jako země cílová. Objevují se zde i ilegálně pracující cizinci, kteří přicházejí zejména ze zemí s nižší ekonomickou úrovní a nezískávají nebo

---

⁵² KOTÝNKOVÁ, Magdalena, 2000. Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti [online]. *Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity sociální studia č. 5* [cit. 2024-01-03], s. 99. Dostupné na: <https://docplayer.cz/29887369-Rozsah-a-prubeh-socialniho-vyloucení-v-ceske-spolecnosti.html>

⁵³ MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006, s. 17. ISBN 80-87007-15-8.

⁵⁴ KOTÝNKOVÁ, Magdalena, 2000. Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti [online]. *Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity sociální studia č. 5* [cit. 2024-01-03], s. 99. Dostupné na: <https://docplayer.cz/29887369-Rozsah-a-prubeh-socialniho-vyloucení-v-ceske-spolecnosti.html>

⁵⁵ MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006, s. 17-18. ISBN 80-87007-15-8.

neobnovují potřebná povolení, jako jsou pracovní povolení a povolení k dlouhodobému pobytu.

Pracovní pozice, které cizinci zastávají, jsou různorodé a jsou dány jejich kvalifikační strukturou. Obecně však lze říct, že převažují zejména dělnické profese. Zejména osoby přicházející z východu ve značné míře vykonávají nekvalifikované a pomocné práce. Cizinci jsou vnímáni jako pohotová pracovní síla, která je na trhu práce rychle k dispozici. Zároveň jsou ochotni vykonávat obtížné a fyzicky náročné práce, pro které není dostatečná nabídka pracovní síly.

Při zaměstnávání zaměstnanců dochází k utváření sekundárního trhu, který je charakteristický vlastními zdroji, pravidly a etikou. Běžně na něm dochází k praktikám, při kterých lze pozorovat snahy o neetické úspory v souvislosti s mzdovými náklady (mzdy a pojistné na sociální a zdravotní pojištění). Cizincům, kteří se pohybují na území České republiky a jejím pracovním trhu nelegálně, není poskytována žádná právní ochrana. Jejich pracovní a životní podmínky jsou tak mnohdy nedůstojné.⁵⁶

2.4 Senioři

Příčinou sociální exkluze u seniorů většinou bývá kombinace faktorů, jako jsou např. horší zdravotní stav, nižší příjmy, nižší vzdělání, nedostatečná dopravní dostupnost, přístup ke službám, výskyt věkové diskriminace a přetrvávající stereotypy ve stáří. Exkluzi seniorů není ve společnosti věnována dostatečná pozornost, neboť ta je věnována spíše jiným skupinám. Nedostatečným způsobem se též zdůrazňuje přínos seniorů pro společnost.

Tomu, aby mohla být zajištěna plná integrace seniorů, brání přetrvávající postoje společnosti ke stárnutí. Stárnutí je totiž vyobrazováno vesměs v negativním světle (zvyšující se náklady na zdravotní a sociální péči, rostoucí náklady na důchodový systém). Mezi specifické faktory, ovlivňující sociální exkluzi seniorů, patří např. věková diskriminace, nedostatečná dostupnost zdravotních i sociálních služeb, snížení soběstačnosti, nerespektování autonomie, snížený společenský kontakt, odloučení a osamělost.

---

⁵⁶ KOTÝNKOVÁ, Magdalena, 2000. Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti [online]. *Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity sociální studia č. 5* [cit. 2024-01-03], s. 100-101. Dostupné na: <https://docplayer.cz/29887369-Rozsah-a-prubeh-socialniho-vyloucení-v-ceske-spolecnosti.html>

Věkovou diskriminaci (ageismus) chápeme jako určitý stereotyp lidského chování vůči starším lidem, který má společné rysy s rasismem. Dochází při něm k nevhodnému jednání mladší generace vůči starším a je možné se s ním setkat např. ve zdravotnických zařízeních, na úřadech a v obchodech. Právě ageismus je jednou z forem potlačování nebo porušování práv seniorů a je důsledkem nedostatečného zájmu společnosti o potřeby seniorů.

Příčinou sociální exkluze seniorů je kombinace zdravotních, psychických a sociálních faktorů. Zdravotním faktorem může být typicky snížená pohyblivost, soběstačnost a celkové ubývání fyzických sil. Mezi psychickými faktory je uváděna snížená psychická odolnost a obtížnější adaptace na nové prostředí a změny. Sociální faktory ovlivňující exkluzi mohou být ztráta partnera, přátel, diskriminace a absence sociálních kontaktů. Skupinou s vysokým rizikem sociální exkluze jsou pak senioři závislí na pomoci druhé osoby. Většinou jde o osoby s chronickým onemocněním, tělesným či mentálním postižením a sníženou mobilitou.⁵⁷

---

⁵⁷ DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar, 2014. *Specifické faktory ovlivňující sociální exkluzi seniorů žijících v domácím prostředí* [online]. *Aktuální otázky sociální politiky - teorie a praxe, VIII. ročník, číslo 2* [cit. 2024-01-23], s. 24-27. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/293814705_SPECIFICKE_FAKTORY_OVLIVNUJICI_SOCIALNI_EXKLUZI_SENIORU_ZIJICICH_V_DOMACIM_PROSTREDI_SPECIFIC_FACTORS_AFFECTING_SOCIAL_EXCLUSION_OF_OLDER_PEOPLE_LIVING_AT_HOME?fbclid=IwAR16tBxxW1g06tQ0pSGUZgEWy6TaYQGŸqozg01TQgduPdep5--s-aATBWZc_aem_ARdBkD1xgtbkmUmAByJ6rqJfDUXxKjRoQ5N20_2_Mg1IcUPMRnN9YWVwkPs4D6vvAfSoJCCZFWDL7F5jz8bPSilG

3 Strategie boje proti sociálnímu vyloučení

3.1 Strategie na evropské úrovni

Česká republika je jakožto členská země Rady Evropy a Evropské unie a jakožto jeden ze signatářů hlavních mezinárodních smluv o lidských právech⁵⁸ mezinárodním právem vázána k tomu, aby pro své občany bez rozdílu zajistila výkon občanských, politických, hospodářských, sociálních a kulturních práv. Současně bojuje proti diskriminaci a segregaci z důvodu jiné příslušnosti k etnické nebo sociální skupině.

Byť bychom v mezinárodních úmluvách o lidských právech jen marně hledali výslovný závazek k bránění sociálnímu vyloučení, úmluvy obsahují zákaz diskriminace, která je jedním z nejčastějších spouštěčů sociálního vyloučení. Proto je v boji proti sociálnímu vyloučení naprosto zásadní důsledná aplikace všech mezinárodněprávních antidiskriminačních závazků.⁵⁹ Unie podle článku 3 Smlouvy o EU „*bojuje proti sociálnímu vyloučení a diskriminaci, podporuje sociální spravedlnost a ochranu, rovnost žen a mužů, mezigenerační solidaritu a ochranu práv dítěte.*“⁶⁰

Problematika sociální exkluze začala vstupovat do popředí zájmu EU v osmdesátých letech minulého století. Prvním zásadním politickým dokumentem EU na vysoké úrovni, který odkazoval na sociální vyloučení, byla Charta základních sociálních práv pracovníků z roku 1989. Usnesení Rady ministrů sociálních věcí o boji proti sociálnímu vyloučení (89/C277/01), vydané ve stejném roce, vyjádřilo tento koncept jako legitimní zájem EU. V návaznosti na to pak dochází k vydání celé řady dalších dokumentů, týkajících se sociální exkluze, jako jsou např.:

- doporučení Rady ze dne 24. června 1992 o společných kritériích pro dostatečné zdroje a sociální pomoc v systémech sociální ochrany
- sdělení Komise z roku 1992 s názvem Směrem k Evropě solidarity – Posílení boje proti sociálnímu vyloučení, podpora integrace

---

⁵⁸ Jako jsou např. Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, vyhlášená pod č. 95/1974 Sb., Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských a sociálních právech, vyhlášené pod č. 120/1976 Sb., Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášená pod č. 209/1992 Sb.

⁵⁹ Sociální začleňování – ústavněprávní a mezinárodněprávní rozměr *problematiky in: Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení*: mvcr.cz [online]. [cit. 2024-01-31], s. 7. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

⁶⁰ čl. 3 Smlouvy o Evropské unii.

- Bílá kniha o sociální politice z roku 1994
- Bílá kniha o růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti 1994.⁶¹

Závazek k přijetí adekvátních kroků ve prospěch sociálně vyloučených vyplývá z článků 136 a 137 Smlouvy o Evropské unii, zavedených Amsterodamskou smlouvou v roce 1997, kterými byl vytvořen nový právní rámec a základ pro politické závazky v této oblasti. Evropská rada v březnu 2000 konstatovala, že rozsah chudoby a sociálního vyloučení je nepřijatelný. Následně vyzvala Evropská rada členské státy a Komisi, aby byly přijata opatření, jak rozhodným způsobem ovlivnit odstranění chudoby do roku 2010. Za tímto účelem byla schválena tzv. „otevřená metoda koordinace.“⁶²

Metoda otevřené koordinace předpokládá existenci společných cílů v boji proti sociálnímu vyloučení. Přechod od chudoby k sociální inkluzi přispěl k novému směřování sociální politiky členských států EU. Aktuálně je jejím cílem posilování sociální koheze a vytvoření inkluzivní společnosti, tedy takové společnosti, v níž není nikdo ve své participaci omezován nedostatečným vybavením politickými nebo občanskými právy, chybějícím zaměstnáním nebo nedostatečným příjmem, špatným zdravotním stavem nebo nedostatečným vzděláním. Volba opatření, pomocí kterých dochází k naplňování těchto cílů, zůstává v kompetencích jednotlivých zemí.⁶³

Prostřednictvím čl. 11 odst. 1 Paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech dochází k realizaci práva na přístup k přiměřenému bydlení. Smluvní strany Paktu uznávají právo každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu, zahrnující v to dostatečnou výživu, šatstvo, byt, a na neustálé zlepšování životních podmínek a že smluvní státy podniknou odpovídající kroky, aby zajistily uskutečnění tohoto práva. Pakt dále uvádí, že práva v něm formulována budou uskutečňována bez jakéhokoliv rozlišování na základě rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného myšlení, národnostního a sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.

⁶¹ DALY, Mary. *Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union* [online]. CES Working Paper, no. 135, 2006, s. 5-6 [cit. 2024-01-31]. Dostupné z: <https://aei.pitt.edu/9026/1/Daly135.pdf>

⁶² MVČR. Sociální začleňování – ústavněprávní a mezinárodněprávní rozměr problematiky in: *Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení*: mvcr.cz [online]. [cit. 2024-01-31], s. 7. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

⁶³ MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 139. ISBN 978-80-7676-675-4.

Právo na přiměřené bydlení v sobě na základě ustálené judikatury obsahuje právní jistotu bydlení, jenž zahrnuje právní ochranu proti nucenému vystěhování a nejrůznějším způsobům obtěžování, přístup ke službám a infrastruktuře, dále lokační přiměřenost (bydlení umožňující přístup k zaměstnání, zdravotním službám, vzdělávacím a sociálním zařízením), kulturní přiměřenost (způsob výstavby domů a používání materiálů musí umožnit vyjádření kulturní identity a rozmanitosti bydlení) a konečně cenovou dostupnost bydlení – tedy ochranu před nepřiměřenými požadavky pronajímatelů bytů a poskytovatelů služeb.⁶⁴

3.1.1 Lisabonská strategie

Lisabonská strategie byla schválena na zasedání Evropské rady v Lisabonu na jaře roku 2000 a ve stejném roce v Nice rozpracována do Evropského sociálního programu. Jedním z klíčových témat modernizace evropského sociálního modelu se stal boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení.⁶⁵ Lisabonská strategie byla strategií na nadcházejících deset let, která v sobě obsahovala závazek dosáhnout do roku 2010 hospodářské, sociální a ekologické obnovy. Předpokládalo se, že tyto faktory napomohou k vytvoření nových pracovních míst, která měla zajistit udržitelný rozvoj a sociální začlenění.⁶⁶

Významnou pro boj proti sociálnímu vyloučení se stala díky tomu, že zavedla koordinovaný program sociálního vyloučení. Ten byl navržen tak, aby členské státy přijaly boj proti sociálnímu vyloučení za ústřední bod svých plánů a rozvoje sociální politiky. Za tímto účelem zahrнула Lisabonská strategie do svého plánu následující cíle:

- odsouhlasení společných cílů v oblasti sociálního vyloučení, které stanoví společné cíle pro členské státy
- pravidelné předkládání národních akčních plánů, v nichž členské státy stanoví své plány politiky na dohodnuté časové období ke splnění společných cílů
- hodnocení těchto plánů a strategií ze strany EU

---

⁶⁴ MVČR. Sociální začleňování – ústavněprávní a mezinárodněprávní rozměr problematiky in: *Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení*: mvcr.cz [online]. [cit. 2024-01-31], s. 8. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

⁶⁵ *Sociální politika v Evropské unii*. BusinessInfo.cz [online]. 29.5. 2009 [cit. 2024-02-01]. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/navody/socialni-politika-v-evropske-unii/>

⁶⁶ *Sociální politika v Evropské unii*. BusinessInfo.cz [online]. 29.5. 2009 [cit. 2024-02-01]. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/navody/socialni-politika-v-evropske-unii/>

- vývoj ukazatelů sociálního vyloučení (zamýšlených pro stanovení cílů, hodnocení a větší mezinárodní srovnatelnost)
- pětiletý akční program Společenství (2002–2006) na financování společného a doplňkového výzkumu, přezkumu a sítí napříč členskými státy.⁶⁷

Členské země se na úrovni EU dohodly na integrovaných hlavních směrech politiky prostřednictvím lisabonského programu a na vnitrostátní úrovni prostřednictvím dvouletých národních akčních plánů. Schválením Lisabonské strategie si EU vytyčila cíl „stát se nejkonzurenceschopnější a nejdynamičtější ekonomikou, schopnou udržitelného ekonomického růstu s větším počtem lepších pracovních příležitostí a větší sociální soudržnosti“.

V boji proti snižování chudoby a sociálnímu vyloučení se členské země zavázaly plnit čtyři hlavní společné cíle. Jedním z nástrojů k naplňování těchto cílů se stala již dříve zmíněná Otevřená koordinační metoda, která představuje společný postup v politice zaměstnanosti, sociální ochrany a sociálního začleňování a v oblasti zdravotní a dlouhodobé péče.⁶⁸ Cíle sociální politiky byly stanoveny následovně:

- usnadnit účast na zaměstnání a přístup ke všem zdrojům, právům, zboží a službám
- předcházet rizikům sociálního vyloučení
- pomáhat těm nejzranitelnějším
- mobilizovat všechny příslušné orgány.⁶⁹

Na základě těchto cílů jednotlivé členské země od roku 2000 v rámci agendy sociálního začleňování předkládaly dvouleté národní akční plány sociálního začleňování.⁷⁰ V roce 2005 došlo ke změně Lisabonské strategie, neboť se ukázalo,

⁶⁷ DALY, Mary. *Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union* [online]. CES Working Paper, no. 135, 2006, s. 7 [cit. 2024-02-01]. Dostupné z: <https://aei.pitt.edu/9026/1/Daly135.pdf>

⁶⁸ *Sociální politika v Evropské unii*. BusinessInfo.cz [online]. 29.5. 2009 [cit. 2024-02-01]. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/navody/socialni-politika-v-evropske-unii/>

⁶⁹ DALY, Mary. *Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union* [online]. CES Working Paper, no. 135, 2006, s. 8 [cit. 2024-02-01]. Dostupné z: <https://aei.pitt.edu/9026/1/Daly135.pdf>

⁷⁰ MAREŠ, Petr a SIROVÁTKA, Tomáš. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenování (inkluzie) - koncepty, diskurz, agenda [Social Exclusion and Social Inclusion - Concepts, Discourse, Agenda]. Online. *Czech Sociological Review*. 2008, roč. 44, č. 2, s. 284. ISSN 00380288. Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/00380288.2008.44.2.03>. [cit. 2024-02-01].

že EU není schopna dosáhnout cílů v ní obsažených. Mezi důvody, pro které nebylo možné naplnit stanovené cíle, lze zařadit pomalý ekonomický růst, nízkou produktivitu práce, nedostatečné využití potenciálu informačních a komunikačních technologií či stárnutí populace při neexistenci důchodových reforem.

Revidovaná lisabonská strategie se zaměřila především na růst a zaměstnanost. Oblasti strategie sociálního začleňování, důchodů a zdravotní a dlouhodobé péče byly sladěny v jeden proces.⁷¹ Důsledkem toho začalo docházet k předkládání Národních zpráv o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování. Ty měly za úkol shrnout problémy, se kterými se jednotlivé země EU potýkají v oblasti podpory sociální soudržnosti, boje s chudobou a sociálním vyloučením, modernizace důchodového systému a systému zdravotní a dlouhodobé péče. Představují tak důležitý doplněk revidované Lisabonské strategie, jejímž cílem byla podpora hospodářského růstu a zaměstnanosti, a zdůrazňují vzájemný vztah mezi sociální ochranou a zaměstnaností při podpoře hospodářského růstu.⁷²

3.1.2 Evropa 2020

Po neúspěšné Lisabonské strategii přišla EU se Strategií Evropa 2020. Jejím cílem bylo dosáhnout hospodářského růstu, větší zaměstnanosti a rozvoje v oblastech vzdělání a inovací v EU. Současně zohledňovala dopady Velké recese. Strategie se snažila o zajištění udržitelného hospodářského růstu a podpory sociálního i územního začleňování v členských státech EU. Strategie obsahovala pět hlavních cílů, které byly schválené Evropskou radou v červnu roku 2010:

- Úsilí o dosažení 75% zaměstnanosti žen a mužů ve věku od 20 do 64 let, mimo jiné i prostřednictvím vyšší účasti mladých lidí, starších pracovníků a pracovníků s nízkou kvalifikací a zlepšení integrace legálních přistěhovalců.
- Zlepšení podmínek pro výzkum a vývoj, zejména s cílem zajistit, aby veřejné a soukromé investice v tomto odvětví dosáhly v úhrnu 3 % HDP.
- Snížení emisí skleníkových plynů o 20 % oproti úrovním roku 1990 a zvýšení podílu energie z obnovitelných zdrojů v konečné spotřebě energie na 20 % a posun ke zvýšení energetické účinnosti o 20 %.

---

⁷¹ *Sociální politika v Evropské unii*. BusinessInfo.cz [online]. 29.5. 2009 [cit. 2024-02-01]. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/navody/socialni-politika-v-evropske-unii/>

⁷² MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 139-140. ISBN 978-80-7676-675-4.

- Zlepšení úrovně vzdělání, zejména snahou snížit míru předčasného ukončování školní docházky pod 10 % a zvýšit podíl osob ve věku 30-34 let s dokončeným terciárním nebo srovnatelným vzděláním na nejméně 40 %.
- Podpora sociálního začlenění, zejména prostřednictvím snižování chudoby, a to snahou snížit počet lidí ohrožených chudobou nebo vyloučením nejméně o 20 milionů.

V rámci strategie si následně členské státy ve spolupráci s Evropskou komisí vytyčily své národní cíle, při níž se přihlíželo k hospodářským a sociálním specifikům dané země. Na základě výstupů z jednání s představiteli tripartity vláda ČR schválila některé národní cíle a podcíle strategie Evropa 2020. Tyto cíle následně ČR v září 2010 rozšířila o cíl v oblasti sociálního začleňování a snížení chudoby. Cílem v této oblasti bylo stanovení snížení počtu osob ohrožených chudobou, materiální deprivací nebo žijících v domácnostech s velmi nízkou pracovní intenzitou o 100 000 osob oproti roku 2008.⁷³

Víceméně od začátku fungování Strategie Evropa 2020 byly vyhlídky na dosažení cílů spíše mizivé. Strategie Evropa 2020 tak bohužel v negativním smyslu navázala na Lisabonskou strategii. Cíle obsažené ve Strategii nebyly právně závazné a vymahatelné a jejich plnění tak záviselo pouze na vůli členských států. Jediným nástrojem, který měla EU k dispozici, bylo každoroční hodnocení a doporučení hospodářských politik. V prvních letech Strategie se Evropská unie potýkala s následky ekonomické krize, následně došlo k odsunutí Strategie na druhou kolej. EU se postupně začala soustředit na nové priority a výzvy, což vedlo k upozadění Strategie.

Úspěch zaznamenala EU v oblasti snižování emisí skleníkových plynů a podílu osob s dosaženým vysokoškolským titulem. U osob, které předčasně ukončily vzdělání, se nepodařilo naplnit cíl o 0,3 %. Míra zaměstnanosti činila pouze 73,9 % namísto zamýšlených 75 %. Podíl obnovitelných zdrojů energie činil pouze 18 %, cíle tak nebylo dosaženo o 2 %. Dále se nepodařilo naplnit cíl pro investice do výzkumu a vývoje, neboť veřejné a soukromé investice do výzkumné infrastruktury dosahovaly pouze 2,14 % HDP, tedy o 0,86 % méně, než jaký byl cíl.

---

⁷³ *Strategie Evropa 2020*. Vláda České republiky [online]. 25.1. 2022 [cit. 2024-02-02]. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/cz/evropske-zalezitosti/evropske-politiky/hospodarske-politiky_eu/strategie_evropa_2020/strategie-evropa-2020-193925/

Nejhůře dopadla Evropa v boji proti chudobě. Aby dokázala splnit cíl, musela by snížit riziko chudoby u dalších téměř 14 milionů lidí. V oblasti energetické účinnosti byl cíl dosažen již v roce 2014, poté ale opět nastal významný růst spotřeby energie.⁷⁴

Česká republika si v plnění národních cílů strategie Evropa 2020 na první pohled vedla velmi slušně. Sedm ze třinácti podcílů naplnila ještě před koncem roku 2015. Na konci roku 2020 zůstaly nenaplněny tři podcíle, splněno tedy bylo celkem 77 % národních cílů. Počet osob ohrožených chudobou, materiální deprivací nebo žijících v domácnosti s velmi nízkou pracovní intenzitou se podařilo oproti roku 2008 snížit o 260 tisíc lidí, což významně předčilo stanovený cíl.⁷⁵

Česká republika patřila mezi šest nejúspěšnějších členských států z pohledu naplnění nejvyššího počtu národních podcílů. NKÚ však v této souvislosti upozorňuje na to, že to nic nevypovídá o tom, jak moc těžké bylo jednotlivé cíle na národní úrovni naplnit. Časné splnění hodnot většiny podcílů a významné překročení cílových hodnot u některých ukazatelů totiž poukazuje na velmi „měkké“ nastavení.⁷⁶

3.1.3 Evropský pilíř sociálních práv

Evropský parlament, Rada a Komise vyhlásily v roce 2017 na summitu konaném v Göteborgu evropský pilíř sociálních práv. Ten stanovil 20 hlavních zásad, které mají sloužit jako vodítko pro budování silné sociální Evropy, která bude spravedlivá, inkluzivní a bude ve 21. století nabízet plno příležitostí.⁷⁷ Zásady jsou rozděleny do třech hlavních oblastí:

- rovné příležitosti a přístup na trh práce
- spravedlivé pracovní podmínky
- sociální ochrana a sociální začleňování.

---

⁷⁴ HOSNEDLOVÁ, Pavla. *Na Strategii Evropa 2020 se tak trochu zapomnělo. Co bude dál?* EURACTIV.cz [online]. 27.3. 2021 [cit. 2024-02-02]. Dostupné z: <https://euractiv.cz/section/aktualne-v-eu/opinion/na-strategii-evropa-2020-se-tak-trochu-zapomnelo-co-bude-dal/>

⁷⁵ *Souhrnná zpráva NKÚ o plnění národních cílů strategie Evropa 2020*. Nejvyšší kontrolní úřad. nku.cz [online]. 2022, s. 21 [cit. 2024-02-02]. Dostupné z: <https://www.nku.cz/assets/publikace-a-dokumenty/ostatni-publikace/souhrnna-zprava-strategie-evropa-2020.pdf>

⁷⁶ *Souhrnná zpráva NKÚ o plnění národních cílů strategie Evropa 2020*. Nejvyšší kontrolní úřad. nku.cz [online]. 2022, s. 23 [cit. 2024-02-02].

⁷⁷ *Evropský pilíř sociálních práv se stává skutečností*. Evropská komise. ec.europa.eu [online]. [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=cs&catId=1226>

V roce 2021 se konal sociální summit v Portu, z něhož vyplynul Portský sociální závazek, ve kterém vedoucí představitelé EU opětovně potvrdili závazek spočívající v plnění sociálních cílů pro rok 2030. Naplňování evropského pilíře sociálních práv představuje pro orgány EU a její země společný politický závazek a sdílenou politickou odpovědnost. K naplňování evropského pilíře sociálních práv mají přispívat regionální a místní orgány, sociální partneři i občanská společnost.

Na zasedání v Portu byly vedoucími představiteli EU potvrzeny tři cíle, kterých má EU dosáhnout do roku 2030:

- 78 % občanů ve věku od 20 do 64 let by mělo být zaměstnáno
- 60 % dospělých by mělo každoročně absolvovat odbornou přípravu
- 15 milionů osob by mělo opustit kategorii „ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením“.⁷⁸

Evropský pilíř sociálních práv uvádí, že počet osob ohrožených chudobou nebo sociálním vyloučením se v posledním desetiletí snížil. Ovšem ani to nevedlo ke splnění cíle, který byl stanoven v rámci strategie Evropa 2020. Evropský pilíř sociálních práv vycházel z předpokladu, že pandemie Covid-19 situaci ještě zhorší, což povede k vyššímu stupni finanční nejistoty, chudoby a nerovnosti příjmů. Z 15 milionů osob, které se mají vymanit z chudoby, má být alespoň 5 milionů dětí. To má umožnit přístup k novým příležitostem a k prolomení mezigeneračního cyklu chudoby a zabránit tomu, aby se z dětí stávali dospělí ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením.⁷⁹

Členské země byly vyzvány k tomu, aby definovaly své vnitrostátní cíle. K předložení návrhů národních cílů došlo v červnu roku 2022.⁸⁰ Česká republika si stanovila v oblasti zaměstnanosti cíl 82,2 %, v oblasti odborné přípravy 45 % a v oblasti snižování chudoby chce Česká republika do roku 2030 snížit počet osob

---

⁷⁸ *Sociální práva v EU*. Evropská rada a Rada Evropské unie. consilium.europa.eu [online]. 15.6. 2023 [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/social-rights-eu/>

⁷⁹ European Commission. *The European pillar of social rights action plan*. Luxembourg: Publications Office of the European union, 2021, s. 11. ISBN 978-92-76-30755-6.

⁸⁰ *Commission welcomes Member States' targets for a more social Europe by 2030*. Evropská komise. ec.europa.eu [online]. 16.6. 2022 [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10299>

ohrožených chudobou o 120 tisíc.⁸¹ Všechny členské státy se zavázaly k dosažení vnitrostátních cílů.⁸²

3.2 Strategie na národní úrovni

Strategie boje proti sociální vyloučení je v českém prostředí uskutečňována zejména skrze koncept „sociálního začleňování“. Ministerstvo práce a sociálních věcí je ústředním orgánem státní správy a do jeho působnosti spadá mimo jiné také péče o občany, kteří potřebují zvláštní pomoc. Součástí této péče je právě i realizace opatření v oblasti sociálního začleňování. Účelem a předmětem sociálního začleňování je boj s chudobou a zabraňování sociálnímu vyloučení, které je velmi komplexní a projevuje se v celé řadě dimenzí, jejichž řešení vyžaduje integrovaný přístup.⁸³

Sociální začleňování je v právním řádu České republiky (v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách) definováno jako:

„proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.“⁸⁴

Mezi obecné cíle, o které je v rámci sociálního začleňování v ČR usilováno řadíme:

- zajištění účasti v zaměstnání a rovného přístupu ke všem zdrojům, právům, zboží a službám,
- prevence rizika sociálního vyloučení,
- pomoc nejvíce zranitelným,
- mobilizace všech relevantních aktérů.⁸⁵

---

⁸¹ European Pillar of Social Rights: State of play on the national targets for 2030 (2022). In: *Commission welcomes Member States' targets for a more social Europe by 2030* [online]. Evropská komise, 2022, s. 2 [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10299>

⁸² *Commission welcomes Member States' targets for a more social Europe by 2030*. Evropská komise. [ec.europa.eu](https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10299) [online]. 16.6. 2022 [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10299>

⁸³ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Sociální začleňování*. mpsv.cz [online]. 8.2. 2022 [cit. 2024-01-26]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-zaclenovani>

⁸⁴ čl. 3, písm. e) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

⁸⁵ MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 140. ISBN 978-80-7676-675-4.

Sociálním vyloučením se ve smyslu zákona o sociálních službách rozumí „vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace.“⁸⁶ Za sociálně vyloučené se považují osoby nebo skupiny osob, které se nacházejí v takové situaci, která by se dala charakterizovat trvalou nebo chronickou deprivací, týkající se dosažitelnosti zdrojů, využití schopností, možností volby, bezpečí a moci, jež jsou nutné pro to, aby se mohly těšit slušné životní úrovni a užívat svých občanských, kulturních, hospodářských, politických a sociálních práv.

Strategie sociálního začleňování jsou národními rámcovými dokumenty, jejichž hlavním tématem je sociální začleňování a boj proti chudobě. Strategie se zaměřují na prioritní oblasti související se sociálním začleňováním osob sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených. Mají zásadní význam z hlediska čerpání finančních prostředků z veřejných rozpočtů ČR a využívání zdrojů z Evropských strukturálních a investičních fondů EU. Za základní nástroj pro řešení sociálního začleňování osob je považována sociální práce. Vedle opatření, která mají za cíl rozvíjet sociální práci, se Strategie zaměřují na podporu rodiny, rovného přístupu ke vzdělání, přístupu k zaměstnání, sociálním službám, k bydlení a ke zdravotní péči.

Na zpracování a vyhodnocování plnění opatření Strategii se podílí Komise pro sociální začleňování, která je stálým poradním, iniciativním a koordinačním orgánem Ministerstva práce a sociálních věcí. Vyhodnocení o plnění jednotlivých opatření Strategie se každoročně formou zprávy o plnění opatření Strategie sociálního začleňování za uplynulý rok předkládá vládě ČR do konce září následujícího roku.⁸⁷

3.2.1 Strategie sociálního začleňování 2021–2030

Strategie sociálního začleňování 2021-2030, schválena vládou ČR v lednu 2020, je národním dokumentem, který na území České republiky zastřešuje hlavní oblasti významné pro sociální začleňování osob sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených. Dokument též pokrývá oblasti boje s chudobou a sociálním vyloučením a zároveň stanovuje prioritní témata sociálního začleňování a jeho financování ze zdrojů ČR i EU. Strategie vznikla v rámci spolupráce MPSV

---

⁸⁶ čl. 3, písm. f) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

⁸⁷ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Sociální začleňování*. mpsv.cz [online]. 8.2. 2022 [cit. 2024-01-26]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-zaclenovani>

s odborem (Agenturou) pro sociální začleňování MMR, který je pověřen koordinováním koncepčního přístupu k sociálnímu vyloučení na regionální a celostátní úrovni.⁸⁸

Základním nástrojem pro podporu sociálního začleňování osob je sociální práce. Vedle oblastí, které se zaměřují na rozvoj sociální práce, se Strategie zaměřuje na tato témata:

- přístup k zaměstnání a k jeho udržení;
- sociální služby
- podpora rodiny
- podpora národnostních menšin, zejména Romů;
- rovný přístup ke vzdělání;
- přístup k bydlení, prevence ztráty bydlení a udržení bydlení;
- přístup ke zdravotní péči;
- rovné příležitosti žen a mužů;
- zajištění důstojných životních podmínek;
- podpora dalších služeb poskytovaných s cílem posílit sociální začleňování a zamezit sociálnímu vyloučení.

Podle zjištění uvedených ve Strategii bylo v roce 2022 ohroženo chudobou nebo sociálním vyloučením 12 % populace ČR, tj. 1 232 000 osob. Nejrizikovějšími skupinami jsou nezaměstnaní, samoživitelé, osamělé žijící osoby ve věku 65 let a více let, osoby se zdravotním postižením a Romové. Míra absolutní chudoby, která je měřena mezinárodně srovnatelným indikátorem Materiální a sociální deprivace, činila v roce 2022 hodnotu 2,1 % populace, což je 211 tisíc obyvatel ČR.

V roce 2022 vycházelo s celkovým měsíčním příjmem s obtížemi 40,2 % domácností ČR, což činí 1 807 000 domácností. Kraje, vykazující nejvyšší míru sociálního vyloučení, jsou ty, jenž dlouhodobě vykazují vyšší míru nezaměstnanosti. Konkrétně se jedná o Ústecký, Moravskoslezský a Karlovarský

---

⁸⁸ *Strategie sociálního začleňování 2021–2030* [online]. 3. aktualizované vydání. Praha, 2023, s. 4 [cit. 2024-01-26]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Strategie+soci%C3%A1ln%C3%ADho+za%C4%8Dle%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD+2021-2030_aktualizace+2023.pdf/fec71d0b-c783-53e1-4b37-b73c7d591ec0

kraj.⁸⁹ ČR je obecně mezi členskými státy EU státem s nejnižší úrovní ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením.⁹⁰

V boji proti sociálnímu vyloučení odkazuje Strategie na základní principy, které přispívají k definování cílů a nástrojů veřejných politik:

- a) **podpora rovných příležitostí** – Jde o zajištění rovného přístupu ke všem zdrojům, právům, zboží a službám. V praxi se podpora rovných příležitostí uskutečňuje prostřednictvím uplatňování zásad rovného zacházení, zákazu diskriminace a vyrovnávání příležitostí. Ke zlepšení situace má přispět snižování nerovností mezi různými typy znevýhodněných skupin, podpora genderové rovnosti na trhu práce a rovného odměňování.⁹¹
- b) **podpora sociálního začleňování na místní a regionální úrovni** – Opatření mají odrážet podporu evidence-based policy přístupů⁹² a cílem je vytvoření platformy pro místní partnerství a sociální začleňování. Cílem je užší spolupráce mezi samosprávnými orgány krajů a obcí s orgány státní samosprávy na všech úrovních. Důraz by měl být kladen na oblasti s vyšším výskytem osob sociálně vyloučených či sociálním vyloučením ohrožených.⁹³
- c) **posilování sociální soudržnosti** – V kontextu EU je Česká republika zemí s podprůměrnou mírou chudoby a sociálního vyloučení. Stále však v řadě aspektů, hlavně těch souvisejících se subjektivním vnímáním sociálních nerovností a vlastního postavení ve společnosti, dochází k prohlubování nerovností mezi sociálními skupinami. Vysoký podíl příslušníků menšin se setkává s diskriminací. Dochází také k násilí vůči menšinám a jiným znevýhodněným skupinám. Cílem je vytvořit systém, který by účinně předcházel procesům sociálního vyloučení, oslaboval je a snížil regionální koncentraci sociálního vyloučení. Opatření mají dále provázet politiku

---

⁸⁹ *Strategie sociálního začleňování 2021–2030* [online]. 3. aktualizované vydání. Praha, 2023, s. 10-11.

⁹⁰ *Strategie sociálního začleňování 2021–2030* [online]. 3. aktualizované vydání. Praha, 2023, s. 13.

⁹¹ *Strategie sociálního začleňování 2021–2030* [online]. 3. aktualizované vydání. Praha, 2023, s. 47-48

⁹² Jde o politiku, při které jsou politická rozhodnutí utvářena v souladu s průkaznými zjištěními vědeckého výzkumu.

⁹³ *Strategie sociálního začleňování 2021–2030* [online]. 3. aktualizované vydání. Praha, 2023, s. 49.

sociálního začleňování s politikami integrace menšin a s bojem proti diskriminaci.⁹⁴

- d) mainstreaming sociálního začleňování** – Spočívá v zahrnutí agendy nejen do sociální politiky, ale i do dalších politik, ovlivňujících lidský život (zaměstnanost, vzdělávání, zdravotnictví, regionální rozvoj, kultura, spravedlnost, bezpečnosti, prevence kriminality, finance). Významnými jsou sociální inovace, které přináší nová a oproti dostupným alternativám lepší řešení (účinnější, efektivnější, udržitelnější, spravedlivější). Cílem je využívat při tvorbě politik evidence-based přístupu, pravidelný sběr dat a sdílet data v oblasti postavení lidí sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených.⁹⁵

Klíčovým nástrojem sociálního začleňování je sociální práce. Jde o profesionální aktivitu, zaměřenou na pomoc jednotlivcům, skupinám či komunitám ve snaze o zlepšení nebo obnovení jejich sociálního fungování v přirozeném prostředí. Smyslem jejího působení je vytváření příznivých společenských podmínek tak, aby mohlo být dosaženo požadovaného cíle. Zasahuje tam, kde se lidé ocitají v konfliktu se svým sociálním prostředím. Zabývá se nejen krizovými a závažnými situacemi, ale i každodenními osobními a společenskými problémy. Při svých aktivitách sociální práce zohledňuje klíčové principy lidských práv a společenské spravedlnosti a solidarity.

Významným problémem v obcích s vyšší koncentrací sociálního vyloučení představuje sociální nerovnováha v oblasti moci/vlivu a přístupu ke zdrojům a nízká sociální soudržnost. Projevuje se to zejména tak, že se občané neúčastní základních demokratických postupů (volby, rozhodovací procesy) a nedochází tak k uplatňování jejich občanských práv. Mezi metody, které se snaží této problematice čelit a usilují o zapojení občanů do rozhodovacích procesů a účasti na správě věcí veřejných, patří komunitní práce a participace.

Komunitní práce je metodou, jejíž cílem je aktivizovat členy komunity, posílit sounáležitost a vyrovnat nerovnováhu mezi potřebami lidí a zdroji. Občanská participace je v rámci sociálního začleňování uplatňována napříč

---

⁹⁴ *Strategie sociálního začleňování 2021–2030* [online]. 3. aktualizované vydání. Praha, 2023, s. 50-51.

⁹⁵ *Strategie sociálního začleňování 2021–2030* [online]. 3. aktualizované vydání. Praha, 2023, s. 52-53.

jednotlivými úrovněmi. K tomu, aby mohlo být dosaženo občanského a politického zmocnění obyvatel s kumulací sociálního problému nepostačuje, aby se takové osoby staly objekty veřejných politik. Je totiž potřebné, aby se samy na vzniku a následné implementaci veřejných politik podíleli. Obě tyto metody můžou zásadním způsobem přispět k sociální soudržnosti a k vyšší míře participace všech skupin obyvatelstva.

V obcích dále vznikají tzv. lokální partnerství, jejichž cílem je identifikace místních problémů, jejich příčin, participativní plánování, návrh řešení a sledování efektivity intervencí, které mají směřovat k pozitivní změně. Členy lokálních partnerství bývají zástupci neziskových organizací, veřejné správy, místních podnikatelů, policie, školských zařízení a expertních subjektů.⁹⁶

V oblasti sociální práce byly vytyčeny následující cíle:

- rozvíjet a profesionalizovat sociální práci (dokončení legislativního procesu zákona o sociální práci a jeho implementaci do praxe),
- vytvořit předpoklady pro koordinaci podpory v území,
- posílit nástroje pro poskytování podpory v přirozeném prostředí osob,
- prostřednictvím komunitní práce a participace obyvatel v území s koncentrací sociálního vyloučení umožnit sociální změnu a vyrovnaní disproporcí mezi potřebami lidí a zdroji.⁹⁷

Strategie se dále věnuje celé řadě oblastí, ve kterých je nutné podporovat sociální začleňování:

- prevence zadlužování a pomoc s problémem předlužení,
- zaměstnání a jeho udržení,
- sociální služby,
- podpora rodiny,
- přístup ke vzdělání,
- přístup k bydlení,
- přístup ke zdravotní péči,
- zajištění důstojných životních podmínek,

---

⁹⁶ *Strategie sociálního začleňování 2021–2030* [online]. 3. aktualizované vydání. Praha, 2023, s. 54-55.

⁹⁷ *Strategie sociálního začleňování 2021–2030* [online]. 3. aktualizované vydání. Praha, 2023, s. 56-57.

- zajištění bezpečnosti a veřejného pořádku,
- prevence a snižování škod spojených s užíváním návykových látek a závislostním chováním.

Následně dochází k popsání každé z těchto problematik. V první části je obsažen obecný popis dané problematiky a u některých z oblastí jsou popsány i rizika, která popisují hlavní limity dané problematiky. V další části dochází k vytyčení cílů v dané problematice. Tyto cíle jsou doplněny o krátký text, který shrnuje nejzásadnější oblasti, ve kterých by se v budoucnu mělo směřovat ke změně. Na základě cílů dojde v průběhu celého plnění Strategie k vypracování Akčních plánů. Ty budou vypracovávány na období tří let. Cíle budou v rámci těchto akčních plánů konkretizovány na jednotlivá opatření.⁹⁸

---

⁹⁸ *Strategie sociálního začleňování 2021–2030* [online]. 3. aktualizované vydání. Praha, 2023, s. 7-8.

4 Bezdomovectví

Společně se změnou politického režimu v roce 1989 došlo k výrazným proměnám české společnosti. Ve velké míře došlo ke změnám v politických, náboženských, kulturních, sociálních a ekonomických aspektech života. V důsledku nástupu politické plurality, demokratického prostředí a volného trhu získali lidé svobodu a nebyli svazováni ve svých aktivitách, jako tomu bylo dříve. Lidé získali svobodu v rámci svého rozhodování, koho budou volit, kde budou žít a pracovat. Avšak i tato doba spolu přinesla řadu negativních dopadů. Nástup tržního hospodářství a nové společenské jevy zapříčinily u mnohých jedinců ztrátu zaměstnání, rodiny nebo bydlení.

Bezdomovectví není novým jevem a v Československu existovalo již před rokem 1989. Viditelné se ovšem stalo až s nástupem nového režimu. Tehdy se lidé bez domova typicky přesouvali do metropolí, ve kterých je vyšší pravděpodobnost zisku peněz na obživu. Snadněji se v nich také nalezne ubytování, byť jen třeba provizorní. S postupem času se však bezdomovectví rozšířilo i v menších městech.

Většina občanů se na lidi bez domova dívá negativně a považují je za neschopné, lenochy a příživníky, kteří nechtějí pracovat. Bezdomovci by si podle nich měli vyřešit svůj problém sami, s pomocí příbuzných či neziskových organizací. Přítomnost bezdomovců je na mnoha místech považována za obtěžující. Lidé se v jejich přítomnosti obávají nejrůznějších nemocí a mají strach o svou bezpečnost.⁹⁹

Bezdomovectví je považováno za jednu z extrémních variant sociálního vyloučení. Vede k omezení bezpečnosti a ke snížení dostupnosti materiálních zdrojů. Ztráta domova a rozpad stabilních sociálních vazeb je spojován s obecnější nezakotveností, s chybějícím pocitem sounáležitosti a příslušnosti k nějaké sociální skupině i celé společnosti. Na bezdomovectví je možné nahlížet jako na jeden z projevů dysfunkčního chování a řešení problémů. Případně také jako na syndrom komplexního sociálního selhání, které je doprovázeno neochotou či neschopností k respektování běžných společenských norem.

---

⁹⁹ LEBEDA, Tomáš; KUBÁTOVÁ, Helena; ŠARADÍN, Pavel a HOJGROVÁ, Kateřina. *Bez střechy nad hlavou: empirická studie bezdomovectví v Olomouci*. Praha: Togga ve spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci, 2021, s. 7-8. ISBN 978-80-7476-249-9.

Hlavní charakteristikou bezdomovectví je absence domova, který sehrává v našich životech nezastupitelnou roli. Představuje určité soukromé teritorium, sestávající z formální a emocionální složky. Naším životům přináší pocit zakotvení a sounáležitosti a zároveň nám poskytuje možnost vytvářet stabilnější sociální vazby. Ztráta domova je doprovázena nedostatkem stabilních vztahů s blízkými, s absencí bezpečí a jistoty, kterou v našich životech běžně spoluvytváří domov.

Bezdomovci jsou odchodem na ulici zbavováni tlaku na plnění typických společenských požadavků, zároveň však přicházejí o ochranu, kterou by jim poskytovalo standardní sociální začlenění. Lidé bez domova typicky nedokážou plně využívat své schopnosti a zvládat běžné životní situace a s nimi spojené stresy. Z různých důvodů nezvládají fungovat v běžných sociálních rolích, často v důsledku užívání psychoaktivních látek.¹⁰⁰

Podle údajů dostupných na základě sčítání osob bez domova v České republice konaném v roce 2019 se dospělo k odhadu, že celkový počet osob bez střechy a vybraných kategorií bez bytu, činil na území ČR 23 830 osob, z čehož 2 600 osob byly osoby mladší 18 let. Mezi sčítanými osobami bez domova výrazně převažovali muži.¹⁰¹ Při sčítání se vycházelo z mezinárodní typologie ETHOS, která bude přiblížena později.

4.1 Vymezení bezdomovectví

Při pokusu o definování pojmů „bezdomovectví a „bezdomovec“ narazíme na terminologickou nejednotnost. Přestože samotný pojem „bezdomovec“ není pejorativní a v zahraničí se užívají identická označení, stalo se toto označení synonymem zanedbaného, špinavého, zapáchajícího a obtěžujícího člověka, zejména muže. Byť tato skupina bezdomovců netvoří většinu, jde o nejnápadnější skupinu, která je navíc na první pohled dobře rozpoznatelná. Z těchto nesrovnalostí pak plyne řada nedorozumění a odpor veřejnosti vůči osobám bez domova.¹⁰²

Z právního hlediska je definice pojmu „bezdomovec“ poněkud problematická. V českém právním řádu se totiž s tímto pojmem setkáváme pouze

---

¹⁰⁰ VÁGNEROVÁ, Marie; MAREK, Jakub a CSÉMY, Ladislav. *Bezdomovectví ve středním věku: příčiny, souvislosti a perspektivy*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, s. 7. ISBN 978-80-246-4054-9.

¹⁰¹ NEŠPOROVÁ, Olga; HOLPUCH, Petr; JANUROVÁ, Kristýna a KUCHAROVÁ, Věra. *Sčítání osob bez domova v České republice 2019: kategorie bez střechy a vybrané kategorie bez bytu podle typologie ETHOS*. Praha: VÚPSV, 2019, s. 7. ISBN 978-80-7416-351-7.

¹⁰² PRŮDKOVÁ, Táňa a NOVOTNÝ, Přemysl. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 9-10. ISBN 978-80-7387-100-0.

ve smyslu osoby bez státní příslušnosti.¹⁰³ Běžně je za osobu bez přístřeší označována osoba,

„která nemá vlastní domov, či si jej nenajímá, nebo nežije v takovém obydlí u osoby důvěrně blízké, či tento domov nemůže, nebo nechce užívat, a nebo takový domov užívá protiprávně.“¹⁰⁴

Domov je v tomto smyslu chápán jako místo, kam jeho uživatel může de iure jinému člověku zakázat nebo umožnit přístup.¹⁰⁵ Zákon o sociálních službách pracuje v souvislosti s bezdomovci s pojmem „osoba bez přístřeší“ a dále také s pojmem „osoba v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení“.

V sociální oblasti jsou bezdomovci zařazováni do skupiny „občanů společensky nepřizpůsobivých“. Takovéto označování a přepisování specifických negativních vlastností vede ke stigmatizaci skupiny a ke ztížení návratu k běžnému životu.¹⁰⁶ Bezdomovci jsou jako „osoby bez přístřeší“ dále vymezeni v zákoně o pomoci v hmotné nouzi jako osoby, které „nemají uspokojivě naplněny životně důležité potřeby.“¹⁰⁷

4.1.1 Typologie bezdomovectví

V České republice se v rámci vymezení pojmů „bezdomovectví“ a „bezdomovec“ vychází z typologie ETHOS, kterou představila v roce 2005 Evropská federace organizací pracujících v oblasti bezdomovectví (FEANTSA). Tato typologie je obecně akceptována odbornou veřejností, používají ji instituce EU a její užívání v rámci srovnávání napříč EU doporučuje Eurostat. FEANTSA člení bezdomovectví na základě několika kritérií do různých kategorií. Zohledňuje se zejména, zda má posuzovaná osoba jakékoliv bydlení, či nikoli, a dále se zohledňuje druh takového bydlení.¹⁰⁸

---

¹⁰³ § 5 zákona č. 186/2013 Sb. o státním občanství České republiky a o změně některých zákonů (zákon o státním občanství České republiky).

¹⁰⁴ BALÁŠ, Ondřej. *Aktuální otázky fenoménu bezdomovství*. Brno: Centrum sociálních služeb, 2010, s. 23. ISBN 978-80-254-9015-0.

¹⁰⁵ BALÁŠ, Ondřej. *Aktuální otázky fenoménu bezdomovství*. Brno: Centrum sociálních služeb, 2010, s. 23. ISBN 978-80-254-9015-0.

¹⁰⁶ ŠTĚCHOVÁ, Markéta a LUPTÁKOVÁ, Marina, KOPOLDOVÁ, Bedřiška (ed.). *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, s. 21. ISBN 978-80-7338-069-4.

¹⁰⁷ § 2 odst. 6, písm. d) zákona č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi.

¹⁰⁸ LEBEDA, Tomáš; KUBÁTOVÁ, Helena; ŠARADÍN, Pavel a HOJGROVÁ, Kateřina. *Bez střechy nad hlavou: empirická studie bezdomovectví v Olomouci*. Praha: Togga ve spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci, 2021, s. 9. ISBN 978-80-7476-249-9.

V rámci typologie byly stanoveny tři domény, které společně utvářejí pojem „domov“. Fyzická doména představuje důstojné místo či obydlí, adekvátní k uspokojení potřeb jednotlivce nebo rodiny. Sociální doména je realizována možností soukromí a rozvojem sociálních vztahů. Právní doména je vyjádřena možností výhradního vlastnictví, stabilitou bydlení a právním nárokem na bydlení.¹⁰⁹

V prosinci 2010 uspořádala FEANTSA za podpory Evropské komise a belgického předsednictví konsensuální konferenci o bezdomovectví v Bruselu, v jejíž mezinárodní porotě zasedlo sedm uznávaných osobností. Porota dospěla k závěru, že *„bezdomovectví je komplexní, dynamický a diferencovaný proces, v jehož rámci různí jednotlivci i skupiny procházejí různými vstupními a výstupními body.“*¹¹⁰

Na základě definice bezdomovců ETHOS se jedná o:

*„souhrnné označení pro heterogenní populační skupinu zahrnující jak viditelné bezdomovce, tj. osoby, které spí venku (bez střechy), tak osoby, které v důsledku nemožnosti zajistit si bydlení žijí v ubytovacích zařízeních pro bezdomovce, dále osoby, jejichž bydlení je nejisté, a také osoby, kteří žijí v podmínkách, jež neodpovídají minimálním standardům bydlení v daném kulturním a sociálním prostředí.“*¹¹¹

Osoby bez přístřeší jsou v rámci typologie rozděleny do čtyř kategorií vyloučení z bydlení, které jsou charakterizovány životní situací a specifikovány do národních subkategorií:

- 1) **Bez střechy** – osoby žijící a spící venku (na ulici) a osoby využívající k přespávání noclehárny.
- 2) **Bez bytu** – osoby v ubytovnách pro bezdomovce (azylové domy, přechodné ubytování, přechodné podporované ubytování), osoby v pobytových zařízeních pro ženy, osoby v ubytovnách pro imigranty, osoby před opuštěním instituce, uživatelé dlouhodobější podpory.

---

¹⁰⁹ ČERNÁ, Eliška. *Z ulice do bytu: sociální práce v procesu reintegrace do bydlení*. Studie (Sociologické nakladatelství). Praha: Slon, 2019, s. 15. ISBN 978-80-7419-282-1.

¹¹⁰ *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020*. Praha: MPSV, 2013, s. 8. ISBN 978-80-7421-072-3.

¹¹¹ LEBEDA, Tomáš; KUBÁTOVÁ, Helena; ŠARADÍN, Pavel a HOJGROVÁ, Kateřina. *Bez střechy nad hlavou: empirická studie bezdomovectví v Olomouci*. Praha: Togga ve spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci, 2021, s. 10. ISBN 978-80-7476-249-9.

- 3) **Nejisté bydlení** – osoby žijící v nejistém bydlení, osoby ohrožené vystěhováním, osoby ohrožené domácím násilím.
- 4) **Nevyhovující bydlení** – osoby žijící v provizorních a neobvyklých stavbách, osoby žijící v nevhodném bydlení, osoby žijící v přelidněném bytě.¹¹²

4.1.2 Formy bezdomovectví

Bezdomoveckou populaci můžeme na základě literatury rozlišit do tří skupin.

- **zjevné bezdomovectví** – Jsou to bezdomovci žijící na ulicích, na nádražích, v parcích. V zimních měsících vyhledávají veřejné noclehárny.
- **skryté bezdomovectví** – Jde o skupinu bezdomovců, kteří nevyhledávají veřejné služby, a proto nejsou evidováni. Počet těchto bezdomovců může být vysoký, protože potřebné služby nejsou na mnoha místech dostačující. Tyto osoby lze nalézt ve sklepech, demoličních objektech, ve vracích aut, v kanálech i kontejnerech. Občas přespávají u známých.
- **potenciální bezdomovectví** – Patří sem osoby, kterým bezdomovectví reálně hrozí z důvodu nevhodných či nejistých bytových podmínek. Řadíme sem i velkou skupinu čekatelů na propuštění z různých zařízení (dětský domov, věznice, psychiatrická léčebna).¹¹³

4.2 Příčiny bezdomovectví

Znalost příčin bezdomovectví je zásadní pro pochopení problému a pro tvorbu veřejných a sociálních politik, které se řešením problematiky bezdomovectví zabývají. Řešení jednotlivých příčin bezdomovectví je z hlediska přístupu k dané problematice efektivnější než řešení samotných důsledků.¹¹⁴ Komplikací je skutečnost, že ne vždy jde snadno rozlišit, co je příčinou, a co až následkem bezdomovectví. Alkoholismus může člověka dostat na ulici, stejně tak ale může člověk začít pít až ve chvíli, kdy se na ulici ocitne. Příčin bezdomovectví je celá

---

¹¹² LEBEDA, Tomáš; KUBÁTOVÁ, Helena; ŠARADÍN, Pavel a HOJGROVÁ, Kateřina. *Bez střechy nad hlavou: empirická studie bezdomovectví v Olomouci*. Praha: Togga ve spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci, 2021, s. 10. ISBN 978-80-7476-249-9.

¹¹³ ŠTĚCHOVÁ, Markéta a LUPTÁKOVÁ, Marina, KOPOLDOVÁ, Bedřiška (ed.). *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, s. 21. ISBN 978-80-7338-069-4.

¹¹⁴ BARTÁK, Miroslav. *Bezdomovství v ČR: Zdravotní stav bezdomovců a jeho determinanty*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2011, s. 38. ISBN 978-80-7414-441-7.

řada, neboť sami bezdomovci jsou velmi různorodí lidé z různých společenských vrstev. Vyrůstali v různorodých rodinných podmínkách, mají různé stupně vzdělání a jsou různého věku.¹¹⁵

Obecně lze na základě toho, který z faktorů vede ke vzniku bezdomovectví, rozlišovat mezi faktory objektivními a faktory subjektivními. Faktory objektivní svou činností ovlivňuje stát (sociální politika státu, sociální zákonodárství). Vliv obyvatelstva na tyto faktory je tedy značně omezený. Objektivní faktory se odráží v dodržování lidských práv, v respektu k právu a dodržování rovných příležitostí pro všechny občany, ve vzdělanosti občanů, jejich uplatňování na pracovním trhu, v sociální ochraně, v zabezpečení ve stáří a nemoci, zaměstnanosti mladých, xenofobii, etnických problémech, emigraci apod.

Subjektivní faktory jsou ovlivněny jednotlivci, rodinami, společenskými skupinami, jejich schopnostmi, rysy, temperamentem, charakterem, věkem apod. Můžeme hovořit o určitém selhání, kdy se postižení nedokázali vyrovnat s určitou problémovou situací. Subjektivní faktory lze je rozdělit do čtyř kategorií:

- a) **faktory materiální** – ztráta bydlení, nejisté bydlení, ztráta zaměstnání, dlouhodobá nezaměstnanost, nedostatečné příjmy, zadluženost, neschopnost obhospodařovat vlastní rozpočet, tragická událost ve formě ztráty živitele, majetku apod.
- b) **faktory vztahové** – změny struktury rodiny, rodinné/manželské problémy, diskriminace ženy, porušené vztahy mezi partnery, mezi rodiči a dětmi, rozvod manželů, rozdělení nebo rozpad rodiny, násilí v rodině, sexuální zneužívání, osamělost
- c) **faktory osobní** – mentální retardace, duševní či tělesná choroba, nesamostatnost, osamělost, invalidita, alkoholismus či jiná závislost
- d) **faktory institucionální** – propuštění z ústavu, z vězení, opuštění dětského domova

Příčiny bezdomovectví se významně liší v závislosti na pohlaví. U mužů jde obvykle o faktory materiální a osobní (ztráta bytu, zaměstnání, nedostatečné příjmy), méně pak o vztahové a institucionální. Bezdomovectví mužů je více

---

¹¹⁵ PRŮDKOVÁ, Táňa a NOVOTNÝ, Přemysl. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008, s. 15. ISBN 978-80-7387-100-0.

veřejné. Navíc muži ve větší míře demonstrují svůj stav tím, že aktivně vyhledávají nabízené služby a vyskytují se na veřejnosti.

U žen jsou typickým spouštěčem faktory vztahové, především problémy v partnerských vztazích, mnohdy doprovázené domácím násilím. Ženy se snaží předcházet životu v podmínkách zjevného bezdomovectví, proto je jejich bezdomovectví často skryté.

Typickými příčinami bezdomovectví děti a mladistvých bývají příčiny institucionální (kojenecké ústavy, následný přechod do dětského domova, pobyty ve výchovných ústavech), neúplná rodina, násilí v rodině, zanedbávání, týrání a psychická deprivace dítěte, problémy způsobené alkoholem a jinými návykovými látkami, poruchy zdraví.¹¹⁶

Zahraniční výzkumy se pokusily o zachycení rizikových faktorů pro vznik bezdomovectví. Mezi ty, které se nejčastěji opakovaly, patří:

- chudoba a nezaměstnanost jako klíčové faktory
- sexuální a psychické zneužívání v dětství nebo dospívání
- rodinné rozvraty a konflikty
- delikventní chování
- zkušenost s pobytem ve vězení
- dluhy, hypotéky, nezaplacené nájemy
- sousedské neshody
- zneužívání alkoholu a drog
- vyloučení ze školy, nízká kvalifikace
- psychické poruchy.¹¹⁷

Vznik bezdomovectví je ovšem složitým procesem, a proto je nutné poznamenat, že za jeho vznikem stojí zpravidla kombinace faktorů. Rozdělování faktorů na objektivní a subjektivní nemusí mít nutně pevné hranice. Slouží spíše k lepšímu pochopení a orientaci v problematice. Jednotlivé faktory mnohdy působí společně. Situace může být velmi proměnlivá, a proto může dojít k tomu, že příčina

---

¹¹⁶ HRADECKÁ, Vlastimila a HRADECKÝ, Ilja. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996, s. 43-45. ISBN 80-902292-0-4.

¹¹⁷ ŠTĚCHOVÁ, Markéta a LUPTÁKOVÁ, Marina, KOPOLDOVÁ, Bedřiška (ed.). *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, s. 35. ISBN 978-80-7338-069-4.

objektivní se stane příčinou subjektivní a naopak. Souběh více faktorů riziko potenciálního bezdomovectví zvyšuje.

Počátek bezdomovectví má většinou dvě fáze. K tomu, než přijde osoba o domov, většinou předchází určitá krize. Taková krize bývá spojována s určitým vykojením jedince z jeho běžných pořádků. Ten se následně v důsledku krize přestane starat o ekonomické záležitosti. Klíčové pro to, aby nedošlo k pádu na ulici, jsou dvě sociální záchranné sítě.

První je síť osobních sociálních kontaktů, tedy nejbližší rodina, přátelé a známí, kteří mají postiženého v takové situaci podržet. Pokud síť osobních sociálních kontaktů nedokáže osobu podržet, pak přichází na řadu síť sociálních služeb, která by měla postiženému zajistit bydlení a státní podpora pak, aby neskončil na ulici. V případě nedostatečně silné sítě sociálních kontaktů a nesplnění podmínek pro získání státní pomoci, končí osoba na ulici.¹¹⁸

4.3 Bariéry v návratu do běžného života

V této kapitole se pokusím popsat jednotlivé okolnosti, které nejčastěji doprovází status bezdomovectví a jsou zároveň bariérami pro reintegraci bezdomovců do života běžné společnosti. V obecné rovině se jedná o kombinaci psychických poruch a sociálně patologických jevů, které jsou pro bezdomovce typické, a které prohlubují jejich krizi a znesnadňují jejich odchod z ulice.

4.3.1 Ztráta zaměstnání a neochota pracovat

Ztráta zaměstnání je většinou doprovodným jevem bezdomovectví. Bezdomovci vnímají případný zisk práce jako spásný bod jejich problémů a obecně považují ztrátu zaměstnání za primární příčinu svého stavu. Zásadním problémem je, že si svou práci nedokážou udržet. Jejich vztah k práci by se v mnoha případech dal označit jako ambivalentní. Bezdomovci nedokážou vydržet v dlouhodobějším úvazku, neboť v tom mnohdy nevidí smysl.

Většina bezdomovců tvrdí, že by pracovat chtěla, ale zároveň hledají důvody, proč do zaměstnání nenastoupit nebo proč z něho odejít. Často jsou jejich problémy hlubšího charakteru, ale oni se uchylují k tomu, že své problémy přičítají nedostatku pracovních míst. Bezdomovci mají obecně problém svůj život skloubit

---

¹¹⁸ MAREK, Jakub; STRNAD, Aleš a HOTOVCOVÁ, Lucie. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012, s. 18. ISBN 978-80-262-0090-1.

s pravidelnou prací, protože v důsledku způsobu svého života ztrácejí tradiční denní režim a pracovní návyky.

Zásadní překážkou je také nízká nebo žádná kvalifikace bezdomovců. Jejich možnosti jsou tak omezené a nemohou si jen tak vybírat. Z velké části se pak neevidují na úřadu práce a nejsou tak oficiálně nezaměstnanými. Málomocný z nich je součástí oficiálního pracovního trhu. Pro zjevné bezdomovce je typická tzv. autonomní strategie, při které je považována práce za nepotřebnou.¹¹⁹

4.3.2 Užívání návykových látek

Život na ulici je spojován s užíváním alkoholu a jiných návykových látek, které jak známo, způsobují tělesné a psychické poškození organismu. Změny tělesného a duševního zdraví a riziko nepřiměřeného jednání pod vlivem drogy může vést ke výkyvům duševního stavu. S užíváním návykových látek je spojeno zhoršení vztahů v rodině, ztráta přátel, zanedbávání zevnějšku, odchod z domova a následné bezdomovectví. Drogová závislost dotyčného stigmatizuje do takové míry, že mu znemožňuje žít normální rodinný život.¹²⁰

Podle britských výzkumů až polovina lidí přespávajících na ulici měla vážné problémy s alkoholem. Těžká závislost na alkoholu pak bezdomovectví často předchází a také se kvůli ní lidé na ulici často vrací. Alkoholismus je přisuzován spíše starší generaci bezdomovců, mladší upřednostňují jiné typy drog.¹²¹ Základním pravidlem pro využívání sociálních služeb je podmínka střízlivého stavu, a proto jsou závislí bezdomovci z poskytování služeb vyloučeni.

Mezi alkoholiky a toxikomany jsou jisté rozdíly. Nelegálnost drog způsobuje, že toxikomani se uzavírají do svých skupin. Pro alkoholiky je zdrojem příjmů žebrání a prohledávání popelnic, zatímco toxikomani somrují nebo páchají drobnou kriminální činností. Pro alkoholika je velmi obtížné se svojí závislostí přestat kvůli vysoké dostupnosti alkoholu. Toxikomani většinou vydrží nějakou

---

¹¹⁹ MAREK, Jakub; STRNAD, Aleš a HOTOVCOVÁ, Lucie. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012, s. 21-24. ISBN 978-80-262-0090-1.

¹²⁰ HRADECKÁ, Vlastimila a HRADECKÝ, Ilja. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996, s. 63-64. ISBN 80-902292-0-4.

¹²¹ ŠTĚCHOVÁ, Markéta a LUPTÁKOVÁ, Marina, KOPOLDOVÁ, Bedřiška (ed.). *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, s. 48. ISBN 978-80-7338-069-4.

dobu abstinovat, protože k užívání drog dochází skrytě a mohou se vyhybat rizikovému prostředí, zatímco alkoholicí nikoliv.

U alkoholu dochází ke vzniku závislosti po 5-10 letech jeho nadměrné konzumace. U drog, jako je heroin, se mluví o vznikající závislosti již při jejím prvním užití. Předtím, než osoba bez domova začne reálně uvažovat o změně, nechce na své závislosti nic měnit a drogy nevnímá jako problém. Droga jí z jejího subjektivního pohledu více dává, než bere.

Návykové látky využívají jako anestetikum, aby například v zimních měsících snáze usnuli. Jindy zas zapíjejí ztrátu blízkých nebo zaměstnání. Někteří z nich užívají návykové látky, aby mezi ostatní bezdomovce zapadli. U některých je užívání návykových látek příčinou bezdomovectví, někteří jim však propadnou až jako bezdomovci.

Nejčastěji užívanou drogou mezi bezdomovci je alkohol. Oblíbenou drogou mladých bezdomovců je marihuana. U bezdomovců se však potvrzuje, že její užívání následně vede k užívání tvrdších drog. Obecně je za nejtvrďší drogu považován heroin, na němž vzniká závislost velmi rychle a jsou s ním spojené těžké odvykací stavy. Nejrozšířenější drogou mezi mladými bezdomovci je pervitin. Nejtěžší závislost se přisuzuje toluenu a rozpouštědlům.¹²²

4.3.3 Rozpad rodiny

Vliv rodiny na výskyt sociálně patologických jevů je označován pojmem „rezilience“ a vyjadřuje odolnost jedince nepodlehnout vlivu daného prostředí. Pro bezdomovce je typická nízká rezilience. Z tohoto důvodu většina z nich podlehne tlaku a vlivu prostředí, které je spojováno s dysfunkčností rodiny. Právě rodinná traumata jsou jednou z typických primárních příčin bezdomovectví. V důsledku rozpadu rodiny a následné sociální izolace přichází jedinec o přirozenou sociální síť, která by jej měla podržet v případě krize.

Typickým důvodem rozpadu rodiny je rozvod. Rozpad rodiny je v případě bezdomovců většinou důsledkem provozních problémů. V případě rozpadu rodiny dochází ke ztrátě jistoty a k existenčnímu ohrožení. Rozvod přináší ekonomické, psychologické i sociální problémy. Bezdomovectvím v případě rozvodu jsou více

---

¹²² MAREK, Jakub; STRNAD, Aleš a HOTOVCOVÁ, Lucie. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012, s. 25-32. ISBN 978-80-262-0090-1.

ohrožení muži, neboť jsou to právě oni, kdo častěji opouští domov, aby mohla žena zůstat s dětmi ve společném domově.

Rodina je považována za základní jednotku společnosti. Ze své podstaty přisuzujeme rodině čtyři hlavní funkce: reprodukční, materiální, výchovnou a emocionální. Má-li rodina naplno plnit všechny uvedené funkce, je potřeba přítomnost všech jejích členů. Během svého dětství si dítě osvojuje základní sociální a kulturní hodnoty, normy a vytváří si jejich hierarchii. V případě, že se dítě není schopno vyrovnat s rozvodem, může být poznamenáno do jeho budoucího života. Většina mladých bezdomovců o sobě tvrdí, že pochází z dysfunkční rodiny.¹²³

Bezdomovci pocházející z poruchových rodin si následně nesou defekty způsobené negativními genetickými vlivy do svých budoucích životů. Děti ulice a mladí bezdomovci, pro které je typická obživa formou pouliční kriminality, nejčastěji pocházejí ze sociálně handicapovaných rodin nebo prostředí dětských domovů. Mnozí jsou sirotci, polosirotci, mají rodiče s kriminální minulostí a s nízkou sociokulturní úrovní. Jejich rodiče bývají průměrné nebo podprůměrné inteligence, alkoholici, násilnických nebo patologických rysů.¹²⁴

4.3.4 Psychické a psychiatrické poruchy

Na základě zahraničních reprezentativních studií se u 70-95 % sledovaných osob bez domova našly symptomy minimálně jedné psychiatrické diagnózy. Převažující jsou poruchy způsobené užíváním alkoholu a depresivní poruchy. V porovnání s běžnou populací je výskyt těchto onemocnění u bezdomovců značně vyšší. Časté diagnózy, které bývají u bezdomovců zjišťovány ve vyšší míře jsou:

- psychózy
- poruchy osobnosti
- deprese, suicidita
- hraniční osobnost
- strach bez reálného opodstatnění
- posttraumatické poruchy
- závislosti

---

¹²³ MAREK, Jakub; STRNAD, Aleš a HOTOVCOVÁ, Lucie. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012, s. 33-36. ISBN 978-80-262-0090-1.

¹²⁴ HRADECKÁ, Vlastimila a HRADECKÝ, Ilja. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996, s. 59. ISBN 80-902292-0-4.

- komorbidita.¹²⁵

Velká část bezdomovců se potýkala s psychickými potížemi ještě v době, kdy bydleli a pracovali. Lze tedy důvodně předpokládat, že jejich psychický stav se podílel na tom, že skončili na ulici. Neléčení psychických poruch může vyústit v poruchu sociálního fungování, k bezdomovectví a následné sociální izolaci. Za největší problém se jeví nedostatečná dostupnost psychiatrické a psychologické pomoci a její odmítání z důvodu stigmatizace. I proto se většina duševně nemocných dostane na ulici bez toho, aniž by kdy předtím navštívili psychiatra nebo psychologa.

Bezdomovci v důsledku pobytu na ulici nejčastěji propadávají duševní poruše v podobě závislosti na návykových látkách. Pro muže je typická kombinace poruchy osobnosti se závislostí a u žen jde typicky o kombinaci úzkostně-depresivních poruch a závislosti. Mezi pouličními psychotiky jsou lidé, kteří nemají žádné kontakty a jsou tak bez jakékoliv pomoci. Jejich rodina o ně zpravidla nejeví zájem. Pokud taková osoba neprovede něco, co by mohlo být vnímáno jako ublížení vlastní osobě nebo někomu jinému, nelze uplatnit žádné opatření, které by ho k léčení donutilo.¹²⁶

4.3.5 Pobyt ve vězení

Mezi bezdomovci nalezneme nezanedbatelnou skupinu těch, kteří byli propuštěni z výkonu trestu. Jejich životní perspektiva po propuštění je nejistá, neboť řada z nich nemá rodinné zázemí a na svobodě na ně nikdo nečeká. Po propuštění jsou tak na všechno sami. Dlouhá vazba, potažmo ještě delší výkon trestu, znejistí každého člověka. Mnohdy bez finančních prostředků a bez zajištěného bydlení se pak následně vydává takový člověk na cestu civilního života, který mu je v mnoha případech již dávno cizí.

Propuštění na svobodu je pak mnohdy provázeno starostmi s doklady či zápočtovým listem. Typické jsou také problémy s ošacením a obuví. Za doby výkonu trestu mohlo dojít k zásadním změnám ve fungování světa, a proto se propuštěný na svobodu v novém prostředí velmi těžko orientuje. Pokud se

---

¹²⁵ ŠTĚCHOVÁ, Markéta a LUPTÁKOVÁ, Marina, KOPOLDOVÁ, Bedřiška (ed.). *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, s. 43-44. ISBN 978-80-7338-069-4.

¹²⁶ MAREK, Jakub; STRNAD, Aleš a HOTOVCOVÁ, Lucie. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012, s. 41-43. ISBN 978-80-262-0090-1.

propuštěný vyrovná s počátečními strastmi čeká ho evidence na Úřadu práce. Často zjišťuje, že postrádá občanský průkaz s vyznačeným občanstvím České republiky i zápočtový list. Není zaevidován, a proto mu nenáleží nárok na dávku z pracovního úřadu či na dávky sociální pomoci. Pokud má zdravotní obtíže, nebývá léčen, neboť není pojištěn. Mnohdy tak tyto osoby končí bez ubytování, bez peněz, bez možnosti nechat se zaměstnat a s chatrným zdravím v prostředí nádraží, parků, či v jiných úkrytech.¹²⁷

Dostávají se tak mezi bezdomovce a této skupině se začínají přizpůsobovat. Bezdomovecká komunita, stejně jako ostatní subkultury, funguje jiným způsobem než běžná společnost. Poměry a očekávání této komunity se liší od očekávání a celkové atmosféry většinové společnosti. Předpokládá se, že v komunitách bezdomovců je strach z ostudy v důsledku spáchání trestného činu víceméně eliminován. Částečně také odpadá strach z trestu, neboť při případném uvěznění dostanou bezdomovci ve věznici to, co jim akutně chybí nejvíce, a to střechu nad hlavou a jídlo.¹²⁸ Neuzdravení vězeňskou minulostí a s pocity zoufalství a hněvu se řada bezdomovců uchyluje k řešení své krize prostřednictvím kriminální recidivy.¹²⁹

4.3.6 Fungování sociálního a zdravotního systému

Život každého bezdomovce je do značné míry závislý na prostředí konkrétního státu, který určuje úroveň sociálních služeb a tím i úroveň a počet lidí bez domova. Jedním z úskalí je selektivnost sociálních služeb, kterou vyjadřuje skutečnost, že sociální služby nejsou určeny pro všechny a mají směřovat cíleně k těm, kteří je opravdu potřebují. Nastavit funkční mechanismus, který oddělí potřebné od nepotřebných, je ovšem komplikované.

Většina bezdomovců nedosáhne na sociální dávky. Někteří dokonce odmítají se o ně přihlásit, nebo neví, jak jich dosáhnout. Selektivnost našeho systému vychází z toho, že klient má prezentovat svou snahu situaci změnit. Tento

---

¹²⁷ HRADECKÁ, Vlastimila a HRADECKÝ, Ilja. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996, s. 60-61. ISBN 80-902292-0-4.

¹²⁸ ŠTĚCHOVÁ, Markéta a LUPTÁKOVÁ, Marina, KOPOLDOVÁ, Bedřiška (ed.). *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, s. 49-50. ISBN 978-80-7338-069-4.

¹²⁹ HRADECKÁ, Vlastimila a HRADECKÝ, Ilja. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996, s. 61. ISBN 80-902292-0-4.

požadavek je ale pro bezdomovce často jen těžko splnitelný, neboť bezdomovci nejsou schopni pravidelně docházet na úřad a vyřizovat potřebné záležitosti.

Dalším úskalím je, že většina sociální pomoci je vázána na místo trvalého bydliště. Bezdomovci se do těchto míst odmítají vracet, aby v místech, kde vyrůstali, neodkryli svá selhání. Část bezdomovců úřadům nedůvěřuje, anebo o příspěvek nežadá v důsledku své hrdosti, kdy nechtějí zažít domnělé ponížení. Někteří z bezdomovců ani nejsou o svých možnostech dostatečně informováni.

Ideální situace není ani mezi bezdomovci a zdravotnickými zařízeními, neboť mezi nimi panuje vzájemná nedůvěra. Život na ulici je doprovázen řadou závažných onemocnění, které je nutné léčit, což ovšem bezdomovci často odmítají. Bezdomovci se v přístupu ke zdravotnickým zařízením rozlišují do dvou skupin. Ta první pobytu v nemocnici ráda využije jakožto prostředku k lůžku a ke stravě a snaží se pobyt co nejdéle prodloužit. Druhá skupina hledí na pobyt v nemocnici jako na omezování jejich práv a podepisují revers. Obě tyto skupiny se ale do nemocnic často vrací s chronickými zdravotními problémy. Uzdravení je komplikováno z důvodu nemožnosti domácího léčení.

Lékaři často odmítají přijmout bezdomovce do nemocnice, neboť je podezřívají, že chtějí situace pouze využít. Odmítají je kvůli údajnému neuhrazenému zdravotnímu pojištění nebo absenci kartičky zdravotní pojišťovny. Většina bezdomovců ani nemá svého praktického lékaře či spádovou nemocnici, což znemožňuje kontinuitu léčby. Přes všechny tyto okolnosti je však lékař povinen příznaky nemoci u bezdomovce prověřit.

V případě, že bezdomovec potřebuje záchrannou službu, ta je povinná jej do nemocnice dopravit. V České republice je totiž povinně pojištěn každý občan ČR. V případě absence zaměstnání a nezapsání se na úřadu práce, by si měl občan platit pojištění sám. V případě, že tomu tak není, vzniká mu na pojistném dluh. Pokud je tedy bezdomovec občanem ČR je pojištěn, i když si pojištění neplatí.

Bezdomovci jsou v pasti dluhů a exekucí. Žijí přítomností a mají pocit, že dluhy se jich netýkají, protože je stejně nemohou do konce života splatit. Častým věřitelem bezdomovců jsou dopravní podniky. Pokuta navýšena o úroky může být v průběhu let skutečně vysoká. Bezdomovci mají často takový počet dluhů, že už

ani sami neví, kde všude dluží. Jelikož nemají adresu, kam by jim věřitelé mohli zasílat výzvy k platbě, nemají ani možnost zjistit všechny své dluhy.¹³⁰

4.4 Přístup státu

V každé společnosti bychom našli osoby, které ať z objektivních či subjektivních důvodů nemají schopnosti nebo prostředky na to, aby si bydlení zajistili nebo udrželi sami. Stát má následně v rámci uplatňování principu solidarity povinnost takovým osobám pomáhat. Činí tak skrze různé legislativní i nelegislativní opatření (sociální práce, sociální dávky).¹³¹

Listina základních práv a svobod právo na bydlení výslovně neupravuje. Ztráta bydlení však může vyvolat stav hmotné nouze, v jehož důsledku je následně stát povinen poskytnout pomoc, která je nezbytná k zajištění základních životních podmínek.¹³² Právo na bydlení je výslovně zakotveno až v mezinárodních dokumentech, jichž je Česká republika signatářským státem nebo jejich ratifikací plánuje. Revidovaná Evropská sociální charta (zatím neratifikovaná) zakotvuje pro každého právo na bydlení.¹³³

Na mezinárodní úrovni je právo na bydlení obvykle označováno jako součást práva na přiměřenou životní úroveň.¹³⁴ Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech zakládá „*právo každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu, zahrnující v to dostatečnou výživu, šatstvo, byt, a na neustálé zlepšování životních podmínek*“. Česká republika se jako smluvní stát Paktu zavazuje podniknout odpovídající kroky, aby zajistila uskutečnění tohoto práva.¹³⁵

Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva na základě Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením dovodil, že „*právo na bydlení by mělo být zajištěno všem, bez ohledu na příjem nebo přístup k hospodářským zdrojům*“. Znevýhodněným skupinám „*musí být poskytnut plný a udržitelný přístup ke*

---

¹³⁰ MAREK, Jakub; STRNAD, Aleš a HOTOVCOVÁ, Lucie. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012, s. 47-51. ISBN 978-80-262-0090-1.

¹³¹ *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020*. Praha: MPSV, 2013, s. 5. ISBN 978-80-7421-072-3.

¹³² čl. 30, odst. 2 zákona č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod.

¹³³ část I, bod č. 31 Revidované Evropské sociální charty.

¹³⁴ *Koncepce bydlení České republiky 2021+*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2021, s. 9. ISBN 978-80-7538-343-3.

¹³⁵ čl. 11, bod 1. Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

zdrojům přiměřeného bydlení“, přičemž znevýhodněným skupinám by měla být v oblasti bydlení zajištěná určitá míra přednosti.¹³⁶

V České republice dlouhodobě chybí komplexní právní úprava sociálního bydlení, a to i přestože zde byla snaha předchozích vlád o vytvoření zákona o sociálním bydlení. Návrh zákona byl za vlády premiéra Bohuslava Sobotky schválen, avšak Poslanecká sněmovna jej nestihla projednat do konce volebního období a legislativní proces tak nebyl zdárně dokončen.

V aktuální chvíli je Ministerstvem pro místní rozvoj připravován zákon o podpoře v bydlení, který má nabídnout prostředky podpory bydlení, zvýšit bytovou dostupnost a zasloužit se o snížení počtu osob, které žijí v bytové nouzi o minimálně třicet procent. Navrhovaný zákon chce za tímto účelem vytvořit kontaktní centra a asistenční služby, které by měly fungovat od roku 2025. Návrh zákona je ovšem podroben značné kritice opozice, která argumentuje tím, že návrh zákona prakticky nenabízí řešení špatné dostupnosti vlastního bydlení.¹³⁷

Na legislativní nedostatky spojené se sociálním bydlením upozorňuje v jednom ze svých nálezhů i Ústavní soud. Česká republika se jako smluvní stát Paktu zavazuje podniknout odpovídající kroky, aby zajistila uskutečnění práva každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň včetně přiměřeného bydlení. Odpovídající kroky nečiní, protože doposud k provedení Paktu a Listiny nepřijala komplexní zákonnou úpravu ve formě zákona o sociálním bydlení. Poskytování sociálních dávek podle něj není dostatečnou realizací práva na bydlení, neboť stát musí též garantovat faktický a efektivní přístup k důstojnému bydlení.

Dále Ústavní soud uvádí, že „poskytování bydlení za jasně stanovených podmínek osobám z různých příjmových skupin je jedním ze základních nástrojů řešení sociální a ekonomických problémů na místní i regionální úrovni.“ Dlouhodobá nejistota obyvatel, týkající se jejich bydlení, však může podle Ústavního soudu ohrozit důvěru občanů v demokratický právní stát ve smyslu čl. 1 Ústavy ČR. Podle Ústavního soudu totiž nelze ponechat zranitelné osoby jen v péči charity, dobrovolníků či neziskových organizací, neboť takový přístup směřuje

---

¹³⁶ *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020*. Praha: MPSV, 2013, s. 18-19. ISBN 978-80-7421-072-3.

¹³⁷ *Zákon o sociálním bydlení: Proč ho Česká republika potřebuje?* VEJMOLOVÁ, Karolína. Centrum pro lidská práva a demokracii. [centrumlidskaprava.cz](https://www.centrumlidskaprava.cz) [online]. 27. 12. 2023 [cit. 2024-03-04]. Dostupné z: <https://www.centrumlidskaprava.cz/blog/zakon-o-socialnim-bydleni-proc-ho-ceska-republika-potrebuje>

proti našim mezinárodním závazkům, plynoucím z čl. 11 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech i čl. 16 Evropské sociální charty.

Ústavní soud tak ve svém nálezu apeluje na zákonodárce, aby provedli aktivní kroky k přijetí zákona o sociálním bydlení, který by v České republice stanovil obcím konkrétní opatření a nástroje pro uspokojování bytové potřeby jejich občanů. Aktuální situace, kdy v České republice chybí odpovídající zákonná úprava sociálního bydlení, je podle Ústavního soudu dlouhodobě neudržitelná a směřuje proti našim mezinárodním závazkům.¹³⁸

V následujících podkapitolách se pokusím přiblížit jednotlivé národní koncepce vztahující se k problematikám bezdomovectví a bydlení. Koncepce se poměrně často odkazují k zákonu o sociálním bydlení, o kterém se domnívali, že bude brzy přijat.

4.4.1 Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020

Koncepce vychází z faktu, že bezdomovectví je třeba chápat jako dlouhodobý a složitý proces od ohrožení vyloučením z bydlení nebo ztráty bydlení (tj. od ohrožení sociálním vyloučením přes extrémní sociální vyloučení) až po návrat do obvyklého životního stylu, tedy po bydlení. Pokud má být sociální práce a další formy podpory účinné, musejí být uskutečňovány ve všech fázích procesu bezdomovectví, tzn. již před rizikem jeho vzniku pomocí opatření preventivního charakteru, tak podporou navazující na současní služby.

Koncepce se zasazuje o prosazení širšího, procesuálního pohledu na problematiku bezdomovectví a nutnosti jejího komplexního a koordinovaného řešení. Vnímání vyloučení z bydlení jakožto procesu poukazuje na slabiny současného systému, ve kterém jsou v nedostatečné míře zastoupeny preventivní opatření, stejně jako systémové možnosti návratu osob z ulice zpět do bydlení.

Definice, se kterou se v rámci Koncepce pracuje, plně respektuje funkční definici bezdomovectví ETHOS. Koncepce je reakcí nejen na národní potřeby, ale také na požadavek EU posílit „zacílené sociální služby na nejvíce znevýhodněné skupiny“. Ve Strategii Evropa 2020 je bezdomovectví identifikováno jako jedna z nejextrémnějších forem chudoby a sociálního vyloučení. Proto byla koncepce

---

¹³⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 25. 4. 2023, sp. zn. II. ÚS 2533/20.

zpracována i v souladu s písemným prohlášením Evropského parlamentu z prosince roku 2010 o Strategii EU pro bezdomovectví a zahrnuje tyto čtyři základní okruhy:

- oblast přístupu k bydlení;
- oblast sociálních služeb;
- oblast přístupu ke zdravotní péči;
- oblast informovanosti, zapojení a spolupráce.

Základním východiskem koncepce je tzv. komplexní model práce s bezdomovci, který byl navržen týmem expertů, pracujících v oblasti bezdomovectví v rámci zpracování Souhrnné materiálu pro tvorbu koncepce práce s bezdomovci v ČR do roku 2020. Cílem tohoto modelu je minimalizovat počet domácností a jednotlivců, kteří přicházejí o bydlení, minimalizovat počet osob přespávajících na ulici (zjevní bezdomovci), zvýšení výkonnosti a efektivity systému a přinesení úspor budoucích veřejných výdajů, a to prostřednictvím:

- podpory prevence a možností sociálního začlenění bezdomovců, kteří se mohou a chtějí vrátit (včetně podpory těch osob, které začlenění nejsou schopny) do obvyklého standardu života, tedy do existence s bydlením, za něž převezmou plnou odpovědnost;
- doplnění a ustálení sítě služeb až do mezioborové úrovně (od prevence přes sociální služby podle zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách, a další mezioborové služby, jako jsou služby pro rodiny a děti, zdravotní služby, služby zaměstnanosti aj.), přes bydlení s podporou až samostatné bydlení;
- rozšíření současné podoby sociální práce s bezdomovci včetně dostupného bydlení o koncept zaměřený nejprve na bydlení (Housing first).

Koncepce ve svém textu upozorňuje na skutečnost, že nevyčerpává všechna témata a problémy, které jsou s prevencí a řešením problematiky bezdomovectví spojeny. Mnoho z témat přesahuje vymezení dokumentu, a proto bylo nutné tato témata zohlednit v dalších strategických materiálech MPSV ve vztahu k osobám sociálně vyloučeným nebo sociálním vyloučením ohroženým.¹³⁹

---

¹³⁹ *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020*. Praha: MPSV, 2013, s. 5-11. ISBN 978-80-7421-072-3.

4.4.2 Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025

Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025 je rámcovým dokumentem, který vymezuje směr budování systému sociálního bydlení pro osoby v bytové nouzi v České republice. Koncepce předchází zákonu o sociálním bydlení.¹⁴⁰ Hlavním cílem sociálního bydlení má být vytvoření nového systému, který naváže na současný systém intervencí ze strany států, krajů a obcí v oblasti bydlení, sociálních služeb a sociálních dávek.

Sociální bydlení má být určeno pouze pro osoby, které splní zákonem stanovené podmínky. Podmínkou nároku na pomoc je bytová nouze nebo nepříznivý poměr příjmů a výdajů osob spojených s bydlením. Osobám, které splní zákonem stanovené podmínky, má systém sociálního bydlení zajistit důstojné podmínky pro bydlení a současně snížit pravděpodobnost jejich pádu do chudoby.

Koncepce má napomoci ke zvýšení dostupnosti bydlení pro osoby, které jsou nyní bez domova, žijí v nejistých, či nevyhovujících podmínkách, a ke zvýšení schopnosti udržet si bydlení u těch osob, které jsou ohroženy ztrátou svého bydlení. Systém sociálního bydlení má tři formy. Jde o krizové bydlení a sociální a dostupné byty. Krizové bydlení má být poskytováno na základě smlouvy o poskytnutí sociální služby. Sociální a dostupný byt bude realizován v rámci samostatné působnosti obce.

Základním východiskem koncepce je, aby důstojné bydlení bylo dostupné každému za rovných podmínek. Vyloučeno je, aby v nevyhovujících bytových podmínkách žily rodiny s dětmi. Mělo by dojít ke snížení osob bez přístřeší, na ubytovnách, v institucích či v sociálně vyloučených lokalitách. Snížen by měl být i počet osob, které vynakládají na bydlení nepřiměřeně vysoké části příjmů.

Jak jednotlivcům, tak i rodinám je v rámci systému garantována možnost využití podpůrných nástrojů sociální politiky. Zejména jde o zajištění dostupné a odborné sociální práce skrze sociální služby a sociálních pracovníků na obcích. Aby mohly být naplněny vize, je nutné účinné využívání stávajících nástrojů sloužících k zajištění bydlení a jejich zefektivnění, zlepšení jejich účinnosti, doplnění jejich vynutitelnosti a sjednocení výkladů.

---

¹⁴⁰ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Koncepce sociálního bydlení ČR 2015-2025*. mpsv.cz [online]. 14.6. 2021 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/koncepce-socialniho-bydleni-cr-2015-2025>

Koncepce dále zdůrazňuje nutnost přijetí zákona o sociálním bydlení, který by měl definovat sociální bydlení, formy sociálního bytu i osoby oprávněné o sociální bydlení žádat a rozdělit povinnosti při zajištění sociálního bydlení mezi stát, obce a oprávněné osoby, a také zajistit udržitelnost financování celého systému. Naplňování vize je podmíněno úpravou právního prostředí.

Ministerstvo práce a sociálních věcí při přípravě této koncepce vychází ze základních principů, jenž mají napomoci při přípravě koncepčního sociálního bydlení a následně být rozpracovány v zákoně o sociálním bydlení:

- **Princip solidarity** – upevňování sociálního smíru ve společnosti, intervence státu vede k potřebným osobám
- **Princip rovnosti a nediskriminace** – posuzuje se individuální situace každé osoby, nepřipustnost jakéhokoliv typu diskriminace
- **Princip subsidiarity** – výběr nástrojů a jejich aplikace je ponechána na volbě příslušné úrovně veřejné správy a samosprávy
- **Princip bydlení v bytě** – zásluhovost není podmínkou přístupu k bydlení. Cílem je zabezpečit bydlení v bytech. Prioritizovány budou osoby/domácnosti, jejichž bytová nouze je nejnaléhavější.
- **Individuální a diferencovaný přístup** – nástroje sociálního bydlení mají reagovat na různé potřeby různých osob
- **Princip dostupnosti** – nástroje sociálního bydlení musí zajistit místní dostupnost sociálního bydlení nejen v úrovni materiální a faktické, ale i v oblasti informační
- **Princip dobrovolnosti** – nástroje systému sociálního bydlení nesmí uživatele nutit k uspokojování potřeb bydlení určitým způsobem
- **Princip nesegregace** – systém sociálního bydlení bude podporovat bydlení v důstojných podmínkách ve snaze nepodporovat vytváření či přeskupování sociálně vyloučených lokalit
- **Princip posilování kompetencí** – k naplňování principu bude zajištěna sociální práce nebo sociální služby a edukace směřující k šetrnému životnímu stylu.
- **Princip sociální adaptace na podmínky bydlení** – učení se obvyklému způsobu života. K naplnění principu bude zajištěna sociální práce nebo sociální služby a různé formy sociálního bydlení. V případě neplnění podmínek bude osoba/domácnost ze systému sociálního bydlení odcházet.

- **Princip prevence** – předcházení vzniku bytové nouze nebo jejího zhoršení až do situace, kdy bude k jejímu řešení nutné využít mechanismy krizových, sociálních a dostupných bytů
- **Efektivní vynakládání veřejných prostředků** a nastavení pravidel v oblasti sociálního bydlení takovým způsobem, aby systém nevytvářel jednoduše a systematicky zneužitelné mechanismy
- **Zásadní pro úspěch** systému sociálního bydlení je souběžné poskytování takové podpory a po tak dlouhou dobu, kterou daný člověk potřebuje. Pro splnění tohoto úkolu se předpokládá individuální sociální šetření a práce.¹⁴¹

4.4.3 Koncepce bydlení České republiky 2021+

Dokument navazuje na Koncepci bydlení České republiky do roku 2020, která byla v roce 2016 revidována. Základním východiskem Koncepce bydlení České republiky 2021+ je i nadále skutečnost, že zajištění bydlení je v základu osobní odpovědností jedince. Role státu má spočívat ve vytváření stabilního prostředí, aby si každý jednotlivec mohl najít přiměřené bydlení na trhu. Zároveň má stát vhodnými prostředky pomáhat těm, kteří si z objektivních důvodů nejsou schopni zajistit bydlení sami.¹⁴²

Koncepce obsahuje dvě části, analytickou a návrhovou. Analytická část se zaměřuje na zhodnocení předchozí koncepce a hodnotí situaci v oblasti bydlení od roku 2010. Významná část je pak věnována sociálnímu bydlení. Pozornost je dále věnována vývoji dostupnosti bydlení a jsou definovány hlavní faktory ovlivňující ceny nemovitostí. V rámci identifikace stěžejních problémů v bydlení byla včetně tradiční SWOT analýzy nově použita také PESTLE analýza, která rozlišuje faktory politické, ekonomické, sociální, technické, právní a environmentální.

Návrhová část pak vychází z uvedených souhrnů. Dochází k formulaci základní vize, kterou má být dostupné, stabilní a udržitelné bydlení. Tato vize je následně rozpracována do čtyř základních cílů. Úplně novým cílem je Progres, který upozorňuje na potřebu využívání moderních technologií výstavby. Cíl udržitelného rozvoje bydlení se zaměřuje na otázku celoživotního bydlení ve smyslu implementace principů universálního designu, revitalizaci obytných celků,

¹⁴¹ *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015-2025*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016, s. 116-123. ISBN 978-80-7421-122-5.

¹⁴² *Koncepce bydlení České republiky 2021+*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2021, s. 5. ISBN 978-80-7538-343-3.

snížení energetické náročnosti budov a využívání legislativních a ekonomických nástrojů na podporu cenově dostupného bydlení.

Cíl dostupné bydlení se věnuje institucionálnímu a právnímu rámci sociálního bydlení, zlepšení jeho financování, podpoře bytového družstevnictví a nájemního bydlení. Cíl stabilní prostředí je věnován legislativnímu prostředí, sběru a analýze dat a vytváření informačních toků, jako například v oblasti nájemného.

Koncepce nemá ohraničenou platnost, avšak úkoly jsou koncipovány na pět let. Ministerstvo pro místní rozvoj si je vědomo, že možná bude muset přistoupit k aktualizaci úkolů, a to s přihlédnutím na výsledky Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021. Dále se zmiňuje, že možnou reakci mohou vyvolat vzniklé problémy související s pandemií Covid-19.¹⁴³

---

¹⁴³ *Koncepce bydlení České republiky 2021+*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2021, s. 9. ISBN 978-80-7538-343-3.

Závěr

Tématem mé diplomové práce byla „Sociální exkluze v ČR a EU.“ Cílem práce bylo nahlédnout na problematiku sociální exkluze z různých perspektiv. Zejména jsem se pak pokusil čtenářům přiblížit důležitost problematiky a seznámit je s jednotlivými strategiemi, pomocí kterých se Česká republika a Evropská unie snaží sociálnímu vyloučení čelit. Práce byla pro její přehlednost rozdělena do čtyř kapitol.

Práce dokresluje závažnost sociální exkluze, která je považována za společenský problém multidimenzionálního charakteru. Význam samotného pojmu se od šedesátých let, kdy byl prvně použit, značně vyvíjel. V dnešní době neexistuje v odborné teorii jednotná ustálená definice, kterou by šla sociální exkluze vystihnout. Obecně lze však říct, že používané definice jsou si velmi podobné a stojí na stejných základech, a proto je chápání tohoto pojmu víceméně jednotné.

Podle údajů Eurostatu bylo k roku 2022 v Evropské unii 95,3 miliónů osob, které se nacházejí v riziku chudoby nebo sociální exkluze. Jednotlivé státy, ale i Evropská unie si dobře uvědomují závažnost této problematiky, a proto v rámci boje proti sociální vyloučení přijímají strategie a politiky, kterým jsem se v práci blíže věnoval a detailněji je rozebíral.

Byť si Česká republika poslední roky prochází poměrně krušným obdobím a čelí řadě problémů, tak si v oblasti ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením vede skvěle. Nejen, že se jí vede lépe než jejím sousedním zemím, ale příjemným zjištěním pro mě bylo, že Česká republika je zemí s vůbec nejnižší mírou ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením v Evropské unii. Na základě této skutečnosti můžeme usuzovat, že náš sociální systém je v tomto ohledu nastaven správně a daří se mu obyvatelé před těmito hrozbami účinně chránit.

V současnosti probíhá na národní úrovni Strategie sociálního začleňování 2021-2030, které se dle mého názoru podařilo vhodně vymezit skutečné problémy a překážky v rámci začleňování. Na evropské úrovni se posledním dvěma strategiím nepodařilo naplnit očekávání, neboť se EU během jejich naplňování potýkala s řadou úskalí. V případě Strategie Evropa 2020 nebyly jednotlivé cíle pro členské státy závazné. Již v polovině období, na které byla strategie určena, se od ní EU odklonila a začala se soustředit na budoucí strategii. Česká republika se řadila k zemím, kterým se dařilo své cíle naplňovat nejlépe, což bylo do jisté míry

způsobené tím, že si u několika cílů stanovila hodnoty nižší, než byly ty evropské. V současnosti se na evropské úrovni upírají zraky k Evropskému pilíři sociálních práv a nezbyvá než věřit, že EU bude společně s členskými státy v naplňování této a budoucích strategií důslednější.

V práci jsem se mimo jiné zaměřil na některé skupiny obyvatelstva, které jsou řazeny mezi potenciálně ohrožené sociální exkluzí. Konkrétně šlo o nezaměstnané, Romy, migranty, seniory a bezdomovce. Problematice bezdomovectví byla věnována celá poslední kapitola. Za zásadní problém v otázce bezdomovectví lze označit absenci komplexní právní úpravy sociálního bydlení. O schválení této právní úpravy se již v minulosti některé vlády pokoušely, ale nebyly úspěšné. K tomuto nedostatku se už vyjádřil i Ústavní soud, který apeloval na zákonodárce, aby učinili kroky k přijetí zákona o sociálním bydlení.

Ke zlepšení situace ve vztahu k vyloučeným může napomoci zlepšení atmosféry uvnitř většinové společnosti. Ta se obvykle k sociálně vyloučeným staví velmi negativně, nebo dokonce tak, jako by vůbec nebyli součástí společnosti. Takto negativní postoj pouze přispívá ke stále větší segregaci a prohlubuje propast mezi většinou společností a vyloučenými. Není možné ke všem vyloučeným přistupovat tak, že si za své problémy mohou sami a neměli bychom jim tak pomáhat. Většinová společnost by se měla pokusit o projevení vyšší míry solidarity a pochopení.

Resumé

The diploma thesis deals with Social exclusion in the Czech Republic and in the EU. The main aim of my diploma thesis was to analyze the social exclusion from different perspectives and introduce the strategies that try to prevent or deal with social exclusion. I tried to bring the attention to the importance and the relevance of social exclusion, which is being considered as a social problem of a multidimensional character.

Social exclusion is defined as a consequence of unequal access to society's resources and opportunities. Therefore these individuals are not fully capable to participate into a society on a daily day basis. The fight against social exclusion is part of the social policy of the European Union and member states. According to Eurostat statistics from 2022, 95.3 million people in the European Union are at risk of poverty or social exclusion.

Czech Republic fights against social exclusion through a social inclusion strategies. Previous years showed that fighting against social exclusion is very difficult because Europe has been hit by number of crisis that complicates the situation. Even so, Czech Republic is managing the situation very well. It is the county with the lowest risk of poverty or social exclusion in European Union.

The diploma thesis further describes the social exclusion of specific groups, such as the unemployed, Roma, migrants and seniors. The last chapter deals with the issue of homelessness. The key problem of the issue of homelessness is the lack of legal regulation of social housing, therefore the lack of state's aid to resolve this situation.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

- BALÁŠ, Ondřej. *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství*. Brno: Centrum sociálních služeb, 2010. ISBN 978-80-254-9015-0.
- BARTÁK, Miroslav. *Bezdomovství v ČR: Zdravotní stav bezdomovců a jeho determinanty*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2011. ISBN 978-80-7414-441-7.
- BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Souvislosti (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0817-7.
- BROŽ, Miroslav; KINTLOVÁ, Petra a TOUŠEK, Ladislav. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. [Praha]: Člověk v tísni - společnost při České televizi, c2007. ISBN 978-80-86961-27-9.
- ČERNÁ, Eliška. *Z ulice do bytu: sociální práce v procesu reintegrace do bydlení*. Studie (Sociologické nakladatelství). Praha: Slon, 2019. ISBN 978-80-7419-282-1.
- European Commission. *The European pillar of social rights action plan*. Luxembourg: Publications Office of the European union, 2021. ISBN 978-92-76-30755-6.
- Eurostat. *Key figures on European living conditions – 2023 edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. ISBN 978-92-68-07380-3.
- GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta: obnova sociální demokracie*. Myšlenky (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-0906-8.
- HRADECKÁ, Vlastimila a HRADECKÝ, Ilja. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902292-0-4.
- HRICOVÁ, Alena. *Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-613-7.
- KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 978-80-7464-490-0.

- KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Studie (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. ISBN 978-80-7419-044-5.
- *Koncepce bydlení České republiky 2021+*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2021. ISBN 978-80-7538-343-3.
- *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020*. Praha: MPSV, 2013. ISBN 978-80-7421-072-3.
- *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015-2025*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016. ISBN 978-80-7421-122-5.
- LEBEDA, Tomáš; KUBÁTOVÁ, Helena; ŠARADÍN, Pavel a HOJGROVÁ, Kateřina. *Bez střechy nad hlavou: empirická studie bezdomovectví v Olomouci*. Praha: Togga ve spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci, 2021. ISBN 978-80-7476-249-9.
- MAREK, Jakub; STRNAD, Aleš a HOTOVCOVÁ, Lucie. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.
- MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006. ISBN 80-87007-15-8.
- MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2023. ISBN 978-80-7676-675-4.
- NEŠPOROVÁ, Olga; HOLPUCH, Petr; JANUROVÁ, Kristýna a KUCHAROVÁ, Věra. *Sčítání osob bez domova v České republice 2019: kategorie bez střechy a vybrané kategorie bez bytu podle typologie ETHOS*. Praha: VÚPSV, 2019. ISBN 978-80-7416-351-7.
- PRŮDKOVÁ, Táňa a NOVOTNÝ, Přemysl. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0.
- SILVER, Hilary. Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion. In: RODGERS, Gerry, Charles GORE a José B. FIGUEIREDO, eds. *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. Geneva: International Labour Organisation - International Institute for Labour Studies, 1995, pp. 57-80. ISBN 92-9014-537-4.
- SIROVÁTKA, Tomáš (ed.). *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Rubikon (Masarykova univerzita). Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2791-6.

- SIROVÁTKA, Tomáš (ed.). *Sociální vyloučení a sociální politika*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4225-7.
- ŠTĚCHOVÁ, Markéta a LUPTÁKOVÁ, Marina, KOPOLDOVÁ, Bedřiška (ed.). *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. ISBN 978-80-7338-069-4.
- ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2558-4.
- VÁGNEROVÁ, Marie; MAREK, Jakub a CSÉMY, Ladislav. *Bezdomovectví ve středním věku: příčiny, souvislosti a perspektivy*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-4054-9.

Online zdroje

- *Commission welcomes Member States' targets for a more social Europe by 2030*. Evropská Komise. ec.europa.eu [online]. 16.6. 2022 [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10299>
- DALY, Mary. *Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union* [online]. CES Working Paper, no. 135, 2006. [cit. 2024-01-31]. Dostupné z: <https://aei.pitt.edu/9026/1/Daly135.pdf>
- European Pillar of Social Rights: State of play on the national targets for 2030 (2022). In: *Commission welcomes Member States' targets for a more social Europe by 2030* [online]. Evropská komise, 2022, s. 2 [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10299>
- *Evropský pilíř sociálních práv se stává skutečností*. Evropská komise. ec.europa.eu [online]. [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=cs&catId=1226>
- HOSNEDLOVÁ, Pavla. *Na Strategii Evropa 2020 se tak trochu zapomnělo. Co bude dál? EURACTIV.cz* [online]. 27.3. 2021 [cit. 2024-02-02].

Dostupné z: <https://euractiv.cz/section/aktualne-v-eu/opinion/na-strategii-evropa-2020-se-tak-trochu-zapomnelo-co-bude-dal/>

- Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Koncepce sociálního bydlení ČR 2015-2025*. mpsv.cz [online]. 14.6. 2021 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/koncepce-socialniho-bydleni-cr-2015-2025>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Sociální začleňování*. mpsv.cz [online]. 8.2. 2022 [cit. 2024-01-26]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-zaclenovani>
- MVČR. Sociální začleňování – ústavněprávní a mezinárodněprávní rozměr problematiky in: *Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení*: mvcr.cz [online]. [cit. 2024-01-31]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>
- *Sociální politika v Evropské unii*. BusinessInfo.cz [online]. 29.5. 2009 [cit. 2024-02-01]. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/navody/socialni-politika-v-evropske-unii/>
- *Sociální práva v EU*. Evropská rada a Rada Evropské unie. consilium.europa.eu [online]. 15.6. 2023 [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/social-rights-eu/>
- *Souhrnná zpráva NKÚ o plnění národních cílů strategie Evropa 2020*. Nejvyšší kontrolní úřad. nku.cz [online]. 2022. [cit. 2024-02-02]. Dostupné z: <https://www.nku.cz/assets/publikace-a-dokumenty/ostatni-publikace/souhrnna-zprava-strategie-evropa-2020.pdf>
- *Strategie Evropa 2020*. Vláda České republiky [online]. 25.1. 2022 [cit. 2024-02-02]. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/cz/evropske-zalezitosti/evropske-politiky/hospodarske-politiky_eu/strategie_evropa_2020/strategie-evropa-2020-193925/
- *Strategie sociálního začleňování 2021–2030* [online]. 3. aktualizované vydání. Praha, 2023. [cit. 2024-01-26]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Strategie+soci%C3%A1ln%C3%ADho+za%C4%8Dle%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD+2021-2030_aktualizace+2023.pdf/fec71d0b-c783-53e1-4b37-b73c7d591ec0

- TOUŠEK, Ladislav. *Sociální vyloučení a prostorová segregace* [online]. AntropoWeb, 2007. [cit. 2024-01-06]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>
- *Zákon o sociálním bydlení: Proč ho Česká republika potřebuje?* VEJMOLOVÁ, Karolína. Centrum pro lidská práva a demokracii. centrumlidskaprava.cz [online]. 27. 12. 2023 [cit. 2024-03-04]. Dostupné z: <https://www.centrumlidskaprava.cz/blog/zakon-o-socialnim-bydleni-proc-ho-ceska-republika-potrebuje>

Odborná periodika

- DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar, 2014. Specifické faktory ovlivňující sociální exkluzi seniorů žijících v domácím prostředí [online]. *Aktuální otázky sociální politiky - teorie a praxe*, VIII. ročník, číslo 2 [cit. 2024-01-23], s. 23-36. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/293814705_SPECIFICKE_FAKTORY_OVLIVNUJICI_SOCIALNI_EXKLUZI_SENIORU_ZIJICICH_V_DOMACIM_PROSTREDI_SPECIFIC_FACTORS_AFFECTING_SOCIAL_EXCLUSION_OF_OLDER_PEOPLE_LIVING_AT_HOME?fbclid=IwAR16tBxxW1g06tQ0pSGUZgEWy6TaYQGYqozg01TQgduPdep5--s-aATBWZc_aem_ARdBkD1xgtbkmUmABYJ6rqJfDUXxKjRoQ5N20_2_Mg1IcUPMRnN9YWVwkPs4D6vvAfSoJCCZFWDL7F5jz8bPSilG
- KOTÝNKOVÁ, Magdalena, 2000. Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti [online]. *Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity sociální studia* č. 5 [cit. 2024-01-03] Dostupné na: <https://docplayer.cz/29887369-Rozsah-a-prubeh-socialniho-vyloucení-v-ceske-spolecnosti.html>
- MAREŠ, Petr a SIROVÁTKA, Tomáš. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenování (inkluzie) - koncepty, diskurz, agenda [Social Exclusion and Social Inclusion - Concepts, Discourse, Agenda]. Online. *Czech Sociological Review*. 2008, roč. 44, č. 2, s. 271-294. ISSN 00380288. Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/00380288.2008.44.2.03>. [cit. 2024-01-04]
- MAREŠ, Petr. Poverty, Marginalisation, Social Exclusion. Online. *Czech Sociological Review*. 2000, roč. 36, č. 3, s. 285-298. ISSN 00380288.

Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/00380288.2000.36.3.03> [cit. 2024-01-09]

Právní předpisy

- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech
- Revidovaná Evropská sociální charta
- Smlouva o Evropské unii
- Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., v znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi
- Zákon č. 186/2013 Sb., o státním občanství České republiky a o změně některých zákonů (zákon o státním občanství České republiky)

Judikatura

Nález Ústavního soudu ze dne 25. 4. 2023, sp. zn. II. ÚS 2533/20